

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
ŠVIETIMO AKADEMIJA

KALBINIO IR MENINIO UGDYMO PROGRAMŲ GRUPĖ

Agnieška Juralevič

KELIONĖS TOPAI JONO JONASSONO ROMANE „ŠIMTAMETIS, KURIS IŠLIPO
PRO LANGĄ IR DINGO“ IR AUDRONĖS URBONAITĖS „CUKRUOTA ŽUVIS“

Magistro baigiamasis darbas

Lyginamosios lietuvių filologijos magistro nuolatinų studijų programa
valstybinis kodas 6211NX009
lietuvių filologijos studijų kryptis

Vadovas (-ė)

Prof. habil. dr. Virginija Šlekienė

(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)

(Parašas)

(Data)

Apginta

(Programų grupės vadovas)

(Parašas)

(Data)

Vilnius, 2020

**VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
ŠVIETIMO AKADEMIJA**

KALBINIO IR MENINIO UGDYMO PROGRAMŲ GRUPĖ

Lyginamosios lietuvių filologijos magistro nuolatinių studijų programa
valstybinis kodas 6211NX009,
lietuvių filologijos studijų kryptis

Studento (-ės) Agnieška Juralevič
(vardas, pavardė)

Parengusio baigiamąjį magistro darbą

Kelionės topai Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“

DEKLARACIJA

Garantuojau, kad baigiamąjį darbą parengiau savarankiškai, nepažeisdamas (-a) kitų asmenų autorinių teisių.

Baigiamajame darbe tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų autorių mintys yra pažymėtos, pateikiant nuorodas į šaltinius.

Garantuojau, kad darbe nėra neskelbtinos informacijos arba informacijos, kuriai būtų taikomi teisės aktuose numatyti skelbimo apribojimai.

Studentas (-ė)

(Parašas)

Agnieška Juralevič
(vardas, pavardė)

Turinys

Santrauka.....	4
Summary.....	5
I. Įvadas.....	6
II. Kelionė. Keliautojas. Kelionės topai.....	9
1. Kelionės ir keliautojo santykis.....	9
2. Kelionės topai ir jų raiška.....	16
III. Kelionės topų raiška Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“.....	23
1. Vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas.....	24
2. Detalus gamtos vaizdavimas.....	28
3. Gyventojų mentalitetas.....	30
IV. Temos ir problemos, kurios atskleidžiamos Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“.....	39
V. Išvados.....	46
VI. Literatūra.....	48

Santrauka

Magistro darbe analizuojama kelionių tema ir pagrindiniai jos topai Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės „Cukruota žuvis“. Išskirti šeši, kelionių literatūroje, dažniausiai pasitaikantys topai. Nepaisant to, romanų analizei naudojami tik trys iš jų: vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas; detalus gamtos vaizdavimas; gyventojų mentalitetas. Darbe mėginama atskleisti kelionės temos raišką lietuvių literatūroje, aptarti kelionės ir keliautojo santykį XXI a. literatūroje bei išskirti dažniausiai sutinkamus kelionių topus, pristatyti jų reikšmę ir raišką analizuojamuose tekstuose ir ištirti, palyginti jų raišką Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“. Darbe bandoma paanalizuoti, kokios dar temos atskleidžiamos minėtuose romanuose.

Teorinėje darbo dalyje remiamasi Imeldos Vedrickaitės moksliniu veikalu „Kelionė. Keliautojas. Literatūra“, mokslininkų Alfredo Bendikseno (Alfred Bendixen) ir Džiuditos Hamera (Judith Hamera) moksliniu veikalu „The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature)“ ir Aleksandro Soročano (Александр Сорочан) moksliniu straipsniu „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“. Šių veikalų pagrindų bus tiriama kelionių literatūra, jos santykis su kelione ir keliautoju.

Esminiai žodžiai: kelionė, keliautojas, kelionių literatūra, mentalitetas, kelionių topai, stereotipai.

Summary

This Master's thesis examines the topic of travel and its motifs at the Jonas Jonasson novel „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ and at the Audronės Urbonaitės novel „Cukruota žuvis“. Six most common motifs in travel literature are singled out. Nevertheless, only three of them are used for the analysis of the novels: mention of place names, famous geographical and historical objects; detailed depiction of nature; population mentality. The work tries to reveal the expression of the theme of travel in Lithuanian literature, to discuss the relationship between travel and traveler in the 21st century in the literature and to single out the most common travel motifs, to present their meaning and expression in the analyzed texts and to study, compare their expression at the Jonas Jonasson novel „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ and at the Audronės Urbonaitės novel „Cukruota žuvis“. The work tries to analyze what other motifs are revealed in the above – mentioned novels.

The theoretical part of the work is based on Imelda Vedrickaitės scientific work „Kelionė. Keliautojas. Literatūra.“ Scientists Alfredo Bendikseno (Alfred Bendixen) ir Džiuditos Hamera (Judith Hamera) scientific work „The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature)“ and Aleksandro Soročano (Александр Сорочан) scientific work „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“. The basics of these works will be studied in the travel literature, its relationship with the travel and the traveler.

Keywords: travel, traveler, travel literature, mentality, travel motifs, stereotypes.

I. Ivadas

Gyvendami mobiliame, nuolat kintančiame ir globaliame pasaulyje, esame prisitaikę prie pokyčių. Pati priimtinausia ir populiariausia mobilumo forma šiais laikais yra kelionė. Apskritai, kelionės tema yra viena seniausių ir dažniausiai sutinkamų temų tiek kasdienybėje, tiek literatūroje. Jos pavyzdžių galima aptikti įvairių žanrų ir tautų tekstuose. Keliaudami personažai susiduria su įvairiais iššūkiais, išbandymais, kurių dėka pasiekia aukštesnių tikslų. Kelionę galima vertinti ir kaip savotišką ritualą, kurio metu įvyksta perėjimas iš vienos formos į kitą. Dažniausiai literatūroje vaizduojamas personažų perėjimas, pasikeitimas, kuris pabrėžia kelionės ne tik kaip judėjimo iš vieno taško į kitą esmę, bet ir tikrojo „aš“ paiešką.

Kelionės – būdas pažinti naujas erdves, kitas šalis ir jų kultūrą. Jos ne tik plečia akiratį, bet ir suteikia galimybę išmokti ko nors naujo. XXI a. literatūroje vis dažniau yra leidžiamos kelionių monografijos, kuriose, be pačios kelionės aprašymo, dažnai pasakojama, kokią įtaką pasakotojui padarė vienas ar kitas pamatytas objektas. Šios knygos yra naudingos skaitytojui, kuris dar nėra lankęsis aprašomoje vietovėje, tačiau ketina ten vykti bei įdomios tam, kuris neturi galimybės pats aplankyti ir pasižiūrėti. Pastaruosius dėl vienu ar kitu priežasčių galime laikyti sėsliais skaitytojais, kurie mąsto kitaip nei klajojantys žmonės. Filologijos mokslų daktarė Imelda Vedrickaitė veikale „Kelionė. Keliautojas. Literatūra“ santykį tarp sėslaus ir klajojančio žmogaus įvardija taip: „Sėslius žmogus pasaulį pažįsta jį atpažindamas, tiki jo vienareikšmiškumu ir tuo, jog pasaulio esiniai nekinta dėl kintančios tapatybės ir užmaršties. Klajūnas atpažinimo, pastovios verčių hierarchijos fone pasirodo kaip kuriantis anarchistas. Jis iš naujo steigia pasaulį ir savo *aš*, t.y. kasdienių įpročių rinkinį, išbando permainingą¹. Kitaip tariant, klajūnas yra pasiruošęs naujiems susitikimams, atviras pokyčiams. Jis suvokia, jog pasaulis nėra apibrėžiamas ir jis priima naują informaciją papildydamas jau turimas žinias. Akivaizdu, kad kelionės ir apskritai aplankytos erdvės veikia žmogų, tačiau kodėl XXI a. kontekste žmogus linkęs užimti klajūno poziciją? Kokią įtaką sėslaus gyvenimo atsisakymui turi aplinkiniai? Ne mažiau svarbu ir pats kelionių vaizdavimas. Šiuo atveju kyla klausimas, ar egzistuoja kokie nors kanonai, stereotipai pagal kuriuos ir yra atskleidžiama kelionių tema ir ar ji vienodai pasireiškia skirtingų šalių tekstuose? Į šiuos ir kitus klausimus bus atsakyta magistro darbo, kurio tema „Kelionės topai Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis““ eigoje, analizuojant ir lyginant išskirtus kūrinius.

Siekiant atskleisti temą ir atsakyti į iškeltus klausimus, bus plačiau kalbama apie kelionių temos raišką literatūroje, kelionių topus, santykį tarp keliautojo ir kelionės bei kaip visą tai pasireiškia Jono

¹ Imelda Vedrickaitė, „Kelionė. Keliautojas. Literatūra“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 13

Jonassono romane „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“. Svarbu patikrinti, kokie topai aptinkami šiuose romanuose. Atsižvelgiant į tai iškeliamas darbo **tikslas** – atskleisti kelionės temos raišką lietuvių ir švedų literatūroje bei ištirti ir palyginti kelionės topus Jono Jonassono romane „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“. Remiantis darbo tikslu, keliama **hipotezė**, kad kelionės literatūra ir išskirti kelionės topai atskleidžiami panašiai, nepriklausomai nuo to, kokios šalies tai literatūra.

Darbe iškeliami šie **uždaviniai**:

1. Aptarti kelionės ir keliautojo santykį XXI a. literatūroje;
2. Išskirti dažniausiai sutinkamus kelionių topus, pristatyti jų reikšmę ir raišką analizuojamuose tekstuose;
3. Ištirti ir palyginti kelionės topų raišką Jono Jonassono romane „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės „Cukruota žuvis“;
4. Paanalizuoti, kokios dar temos atskleidžiamos Jono Jonassono romane „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“.

Tyrimo metodai: magistro darbe lyginama ir analizuojama kelionės tema, kelionės topų raiška bei keliautojo ir jo lankytinų vietų santykis taikant gretinamąjį, interpretacinį (hermeneutinį) metodus.

Temos naujumas ir aktualumas: Kelionės tema yra parašyta tiek bakalauro, tiek magistro darbų. Nepaisant to, lietuvių literatūros tyrimų lauke ši tema yra ganėtinai nauja. Tai patvirtina ir tai, jog vienas rimtesnių lietuvių literatūrai skirtų veikalų yra Imeldos Vedrickaitės „Kelionė. Keliautojas. Literatūra“. Šiame magistro darbe bus lyginami du skirtingų šalių autorių kelionių literatūros pavyzdžiai. Taip pat, šis magistro darbas naujas ir įdomus tuo, jog kelionės tema bus tiriama žvelgiant iš kitos perspektyvos, lyginant ne tik švedų ir lietuvių romanus, bet ir išskiriant pagrindinius kelionės topus bei kaip šie pasireiškia literatūroje. Pačio topo reikšmė taip pat įdomi, todėl darbe pateikiami keli svarbesni apibrėžimai padėsiantys atskleisti juos ir jų svarbą. Žinotina, jog šiuo magistro darbu iš dalies tęsiama bakalauro darbo tema. Bakalauro darbe buvo lyginama švedų ir lietuvių novelė. Ištirta, jog švedų ir lietuvių novelės, nepaisant kanonų ir temų panašumo, turi daugiau skirtumų. Pagrindinė to priežastis: abiejų šalių novelės buvo izoliuotos. Pavyzdžiui, švedų literatūroje novelės žanras yra labai paplitęs: jie yra išleidę labai daug novelių antologijų, o skaitytojų patogumui, periodinėje spaudoje dažnai publikuojamos atskiros novelės. Svarbu paminėti, jog jos nėra spausdinamos kitose šalyse, tačiau turime kelis vertimus ir lietuvių kalba. Lietuvių literatūroje panaši situacija. Novelės populiarios tik pačioje šalyje. Atsižvelgiant į tai, tiek švedų, tiek lietuvių novelėms būdingas kūrybos tradicijų išsaugojimas ir originalumas. Formuojant magistro darbo temą, iškilo klausimas ar kelionės tema romano žanre taip pat išlaiko savo originalumą, individualumą, ar yra pavaldi iš anksto nustatytiems kanonams ir topams bei

kaip tai pasireiškia konkrečiuose švedų ir lietuvių romanuose. Šiame magistro darbe visas dėmesys sutelkiamas į kelis dalykus: kelionės topus, jų raišką ir atspindžius literatūroje, santykį tarp kelionės ir keliautojo bei kelionės temos raišką literatūroje. Taip pat svarbu ištirti, kaip visa tai pasireiškia Jono Jonassono romane „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“. Abu šie autoriai pasirinkti neatsitiktinai. Siekiant geriau suprasti ir išanalizuoti, kaip kelionių tema atsiskleidžia švedų ir lietuvių romanuose abiejų šalių pavyzdžiai turėjo atitikti kelis reikalavimus. Pirmiausia nagrinėjamuose romanuose turi vyrauti kelionių tema, kadangi tai yra viso magistro darbo pagrindas. Kitas, ne mažiau svarbus momentas – abu pavyzdžiai turi būti parašyti XXI a., tais pačiais metais, tam, kad būtų kuriamas konkretus ir panašus atspirties taškas. Ne mažiau svarbų vaidmenį atlieka ir tai kokią reikšmę vienos ar kitos šalies literatūroje atlieka pasirinkti kūriniai. Pavyzdžiui, Jono Jonassono romanas „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ susilaukė pasaulinės šlovės, tapo bestseleriu ir buvo išverstas į trisdešimt penkias kalbas. Pagal šį romaną yra nufilmuotas filmas. Tuo tarpu Audronės Urbonaitės romanas „Cukruota žuvis“ taip pat laikomas vienu populiariausių šių laikų romanų, tačiau tik Lietuvoje. Jis sulaukė nemažai teigiamų atsiliepimų ir kritikos. Pagrindinė to priežastis – aštrios temos, kurios skatina skaitytoją susimąstyti apie kitoniškumą, tautų maišymasis ir kokia įtaka tai turi Lietuvai ir lietuviams. Taip pat šių romanų pasirinkimui turėjo įtakos ir tai, kad abu rašytojai yra žurnalistai, vadinasi, jų rašymo stilius gali turėti tam tikrą profesinį panašumą.

Darbo struktūrą sudaro šios dalys: įvadas, santrauka, teorinė ir tiriamoji dalys, išvados bei naudota literatūra. Teorinėje dalyje išskiriami kelionių topai, jų reikšmė bei raiška literatūroje. Įvardijami svarbiausi ir dažniausiai sutinkami kelionių topai, kokią įtaką tai turi magistro temos atskleidimui. Šioje dalyje bus remiamasi mokslininkų Alfredo Bendiksena (Alfred Bendixen) ir Džiuditos Hamera (Judith Hamera) moksliniu veikalu „The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature)“ ir Aleksandro Soročano (Александр Сорочан) moksliniu straipsniu „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“. Šiuose veikaluose kalbama ne tik apie konkrečios valstybės kelionės temas ir topų raišką, bet ir apie bendrus, visai kelionių literatūrai būdingus bruožus. Be kelionės topų, bus kalbama apie kelionės ir keliautojo santykį. Šioje dalyje remiamasi Imeldos Vedrickaitės moksliniu veikalu „Kelionė. Keliautojas. Literatūra“. Tiriamojoje dalyje bus lyginamas Jono Jonassono romanas „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romanas „Cukruota žuvis“ bei analizuojama, kaip ir kokie kelionės topai pasireiškė abiejuose kūriniuose. Taip pat bus analizuojama, kokios dar temos yra atskleidžiamos minėtuose romanuose. Pabaigoje pateikiamos išvados, kuriose apibendrinamas visas magistro darbas, taip pat nurodomas naudotos literatūros bei elektroninių prieigų sąrašas.

II. Kelionė. Keliautojas. Kelionės topai

1. Kelionės ir keliautojo santykis

Kelionės tema yra viena iš seniausių temų tiek literatūroje, tiek kasdieniame žmogaus gyvenime. Įvairiais laikais žmonės keliaudavo skirtingais tikslais. Dažniausiai tai būdavo prekybinės, piligriminės ar karinės kelionės. Jų metu žmonės ne tik įvykdydavo tiesioginius kelionės tikslus, bet ir plėsdavo savo akiratį, įgaudavo naujų žinių bei susipažindavo su kitų tautų kultūra ir tradicijomis. Prisiminus pirmąsias bendruomenes, suprantama, kad visos to meto kelionės buvo skirtos naujų, gausių maistu, vietų paieška. Pirminių poreikių tenkinimas skatino ieškoti geresnių gyvenimo sąlygų. Apie tai nemažai yra rašęs garsus Lietuvos geografas Česlovas Kudaba knygoje „Geografinės kelionės ir atradimai“. Jis teigia, kad „Prie kiekvienos geografinės aplinkos žmogus taikėsi vis kitaip, naudojosi skirtingais gamtos turtais, savitai gerino gyvenimo sąlygas ir drauge keitė gamtą. Vienoje Žemės vietoje žmogus galėjo gyventi sėsliau, kitur jam teko daug ko ieškoti, kartu ir keliauti, plačiau pažinti aplinkinį pasaulį. Atrodo, ne vien dėl aplinkos nualinimo ir gamtos gerybių trūkumo buvo kilnojamosi iš vienos vietos į kitą ir keliaujama“². Ši mintis tik patvirtina teiginį, kad pirmykštėms bendruomenėms buvo svarbu patenkinti pirminius poreikius. Akivaizdu, kad kelionės padėdavo konstruoti pasaulėžiūrą, kuri ilgainiui pradėjo figūruoti ir literatūroje.

Kelionę galima suprasti dvejopai. Pirmiausia, tai gali būti realus veiksmas, persikėlimas iš vienos vietos į kitą. Kita kelionės reikšmė gali būti suvokiama, kaip savotiška žmogaus gyvenimo metafora, kai kalbama apie žmogaus gyvenimo kelią. Abiem atvejais yra aišku, jog tai judėjimas iš vieno taško į kitą, tačiau tai neprivalo būti konkretūs objektai (pavyzdžiui, gyvenimo kelio atveju). Nepaisant to, apie kokį kelionės tipą yra kalbama, keliautojui ir toliau lieka svarbu pažinti pasaulį. Svarbu paminėti, jog ir pats keliautojas yra suvokiamas nevienareikšmiškai. Įvade buvo minėtas filologijos mokslų daktarės Imeldos Vedrickaitės išskirtas žmonių skirstymas, pagal jų mąstyseną. Anot jos, yra du žmonių tipai: sėslus žmogus ir klajūnas. Šis skirstymas gali būti taikomas ir keliautojui. Žmogus, kuris, skaito kelionių literatūrą ar domisi kelionėmis, tačiau niekur negali išvykti iš dalies irgi gali būti keliautoju. Jis keliauja savo mintimis, vaizduote, tuo tarpu kūnas išlieka nejudrus. Kitas keliautojo tipas – klajūnas. Jo kelionės yra pagrįstos įvairiais tikslais, kuriuos jis ir bando įgyvendinti judėdamas iš vienos vietos į kitą. Kembridžo mokslininkai Alfredas Bendiksenas (Alfred Bendixen) ir Džiudita Hamera (Judith Hamera) moksliniame veikale „The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature)“ išskiria labai svarbią mintį apie sėslaus ir klajojančio keliautojo santykį. Jie teigia, kad į

² Česlovas Kudaba, „Geografinės kelionės ir atradimai“, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2003, p. 14

užsienį vykstantys keliautojai dažniausiai mato daugiau, o liekantys namie – daugiau supranta³. Šią mintį galima paaiškinti keliais būdais. Pirmiausia, klajokliai keliautojai vykdami į užsienį privalo sugebėti orientuotis juos supančioje aplinkoje tam, kad nepasiklystų. Kita priežastis, dėl kurios šie mato daugiau gali būti jų smalsumas ir noras viską pamatyti. Tuo tarpu sėslus keliautojas niekur neskuba, jis pradeda savo kelionę tada, kai jam yra patogiu. Jo nevaržo griežtas oro uosto grafikas, todėl jis turi galimybę apmąstyti keliones, pagalvoti apie tai, kas vyksta viename ar kitame jo skaitomame kelionių literatūros pavyzdyje. Akivaizdu, kad yra galimas ir priimtinas toks keliautojų skirstymas, kadangi pati kelionės sąvoka apibrėžiama įvairiai.

Kelionėse atsiveria galimybė pažinti ne tik pasaulį, bet ir save. Noras atrasti ir suprasti, kažką nežinomo, būdingas tiek sėsliam, tiek klajojančiam keliautojui. Žinotina, jog vienas iš kelionių tipų yra piligriminė kelionė. Pirmosios piligriminės kelionės buvo organizuojamos religiniais tikslais, siekiant aplankyti šventąją žemę bei rasti ir apsaugoti Kristaus kapą nuo kitatikių (Kryžiaus žygiai). Šiuolaikinėje visuomenėje taip pat dažnos piligriminės kelionės, tačiau daugeliu atveju pasikeitė jų priežastys ir galutinis tikslas. Šiais laikais yra labai svarbu „rasti save“. Dėl šios priežasties žmonės vyksta, pavyzdžiui, į Tibetą ar kitas Azijos šalis, tam, kad rastų ir tuo pačiu pažintų savo tikrąjį „aš“, tačiau dažnai susiduriama su įvairiomis kliūtimis, trukdančiomis tai padaryti. Imelda Vedrickaitė įvardija tai taip: „Kelionėje susiduria keliautojo pasirinkto vidinio tobulėjimo užmojis ir jam išorinė erdvė, įgimta nežinia ir nežinojimo tikslas“⁴. Geriausias būdas suvokti save kelionėje – užsirašyti ją. XXI a. literatūroje gausu tokių kelionių užrašų, kelionių prisiminimų, kuriuose be gamtos aprašymų galima išvelgti labai daug savęs, savo tikrojo „aš“ atradimo galimybių. Suprantama, kad pats tapatumo klausimas gali būti suvoktas, kaip mobilus prigimties ieškojimas, todėl aprašius visus kelionės potyrius savotiškoje autobiografijoje, interpretavus joje savo paties gyvenimą, klajoklis keliautojas gali lengviau suvokti save, ypač žinant, kad nusprendęs tapti sėsliu keliautoju, jis turės galimybę apmąstyti kelionę. Vienas ryškesnių tokios kelionės aprašymų šiuolaikinėje literatūroje būtų Elizabet Gilbert (Elizabeth Gilbert) romanas „Valgyk, mylėk, melskis“. Atsiradęs šis romanas sulaukė daug tiek neigiamos, tiek teigiamos kritikos. Pirmiausia, jis skatina veikti. Pagrindinė romano veikėja gyvena jai nepatinkanti rutininį gyvenimą, kuris tiesiog sunaikina visas teigiamas emocijas. Elizabet nustoja mylėti savo vyrą, draugus, savo pačios gyvenimą, ji nebesupranta ir nemato savo gyvenimo prasmės, todėl iš sėslios keliautojos ji virsta klajokle. Romane mokoma mėgautis paprastais dalykais ir džiaugtis kiekviena akimirka, juk

³ Alfred Bendixen, Judith Hamera, *The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature)*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Interaktyvus, 2019-05-02 <https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-companion-to-american-travel-writing/2BA29107D610ABF623F1189F0C8C0E1F>

⁴ Imelda Vedrickaitė, „Kelionė. Keliautojas. Literatūra“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 19

praėjusi tiek išbandymų ji pagaliau randa tai ko ieškojo – meilę ir vidinę ramybę. Ši autobiografija yra vienas geresnių savikūros pavyzdžių šiuolaikinėje literatūroje. Akivaizdu, kad šiuo atveju, keliautojas ir kelionė – tai savotiška harmoninga sąjunga, kuri turi savo atspindį literatūroje.

Keliautojo žvilgsnis į pasaulį ir apskritai pačią kelionę yra jo žinių ir galios simbolis. Tai akivaizdu vien pažvelgus į kelionių sąlygas ir galimybes. Pavyzdžiui, Singapūro oro uoste yra įrengtas sodas, o keliautojo žvilgsnį prikausto naujausios technologijos. Tai svarbu, kadangi gyvename mobiliame amžiuje, galimybė nuvykti į bet kurį pasaulio kampelį per kelias valandas yra visiškai įprastas reiškinys, todėl nenuostabų, jog vietų, kuriuose žmogus dar nėra buvęs, sparčiai mažėja, atitinkamai mažėja ir susidomėjimas. Tam, kad jis neišnyktų, reikia sukurti daugiau paslapties. Imelda Vedrickaitė teigia: „persikėlimo priemonių nulemtas keliavimo greitis ir sudemokratintos persikėlimo galimybės atvėrė paradoksią keliavimo situaciją – ištirtame pasaulyje nebeliko paslapties, vietos į kurią projektuotume vaizduotę. Egzotikos žavesys, svaiginęs romantikus, išsemtas. Turizmo industrija daugina tik keliautojo malonumo siužetus“⁵. Jau minėtas Singapūro oro uostas, Disneilendas ar kiti naujai žmogaus sukurti objektai ne kas kito, kaip turizmo industrijos sukurta nauja paslaptis, galinti sudominti keliautoją. Paslapties dingimas realiame pasaulyje, skatina kurti fantastines erdves. Autobiografinės kelionių apžvalgas ir kelionių romanus palaiapsniui pakeičia fantastinė kelionių literatūra. Tai logiškas reiškinys, juk jei nebelieka neaprašytų realiai egzistuojančių erdvių – galima sugalvoti savo. Šioje vietoje turime net keletą garsių literatūros pavyzdžių. Pirmiausia, Džono Ronaldo Ruelio Tolkinio kūrinys (J. R. R. Tolkien) „Žiedų valdovas“. Jame aprašoma nuotykių kelionė, kurioje pagrindiniai veikėjai keliauja realiai neegzistuojančiomis erdvėmis, tačiau rašytojo sugebėjimas detaliai sukurti ir aprašyti naują pasaulį verčia skaitytoją pasinerti į naujus nuotykius. Kitas galimas tokios fantastinės literatūros pavyzdys, tai Džoanos Rouling (J. K. Rowling) romanai apie Harį Poterį. Šiuose romanuose fantastinis pasaulis yra persipynęs su įsivaizduojamu, kas priverčia įtikėti, jog gal tai iš tikrųjų vyksta, žinoma, svarbu paminėti, jog šie romanai nėra kelionių literatūra, nepaisant to, tokios ir panašios fantastinės literatūros pavyzdžių, kuriose vaizduojama kelionė, yra labai daug ir ji veikia kaip savotiška atsvara kelionių monografijoms, kuriose jau viskas yra pasakyta ir aprašyta nepaliekant galimybės pačiam keliautojui ar skaitytojui atrasti kažką naujo, o „kai nebelieka nepažintos, o sykiu – vaizduotei atviros teritorijos, kai žemėlapis uždengia visą teritoriją, išnyksta toks dalykas kaip realybės principas. Erdvės užkariavimas šia prasme yra negrįžtamas žingsnis link žemiškojo referento praradimo“⁶. Akivaizdu, kad galimybė aplankyti bet kurį pasaulio kampelį per labai trumpą laiką pradėjo slopinti keliautojų

⁵ Imelda Vedrickaitė, „Kelionė. Keliautojas. Literatūra“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 22

⁶ Ten pat, p. 22

susidomėjimą konkrečiais objektais. Žmonės ir toliau keliauja, tačiau kelionių literatūroje matome savotišką stagnaciją. Aprašomos visiems žinomos, o gal net ir lankytos erdvės, kelionių monografijų ar kelionių autobiografijų yra labai daug ir kiekviena iš jų stengiasi atskleisti kaip galima daugiau detalių, nepaliekant vietos pačiam skaitytojui.

Keliaudami ne tik mokomės kažko naujo ar atrandame kažką nematyto, bet ir plečiame savo galimybių ribas. „Keliautojas yra tas, kuris jaučia tapatybės sąlyginumą ir nori išbandyti jos ribas ir tvermę, laikinai rinkdamasis ypatingą gyvenimosi stilių, kuris leidžia pabėgti nuo socialinių vaidmenų inercijos“⁷. Kitaip tariant, nusprendę keliauti, galime pritaikyti sau visiškai naują vaidmenį. Atsidūrę kitoje šalyje, kur niekas mūsų nepažįsta, galime apsimesti visiškai kitais žmonėmis. Tokiu būdu nustojame save varžyti ir galime kitaip pažvelgti į pasaulį bei sužinoti ką nors naujo ne tik apie lankomą erdvę, bet ir apie patį save. Akivaizdu, kad šiuolaikinis keliautojas turi mokėti rizikuoti. Komfortas bendruoju supratimu praranda savo svarbą, kadangi įsivyrąja stereotipas, jog dėl kilnesnio tikslo galima pakentėti. Pavyzdžiui, garsus indų kilmės anglų rašytojas Piko Iyeris (Pico Iyer) savo kalboje – „Where is home?“ yra sakęs, jog *visi mes esame oro uostų laukimo salių gyventojai, kurie visada nukreipę žvilgsnius į švieslentę su užrašu „Išvykimas“, visada judantys Žemės ratu. Oro uoste mes perkame neapmokestintuose parduotuvėse, valgome maistą iš vienkartinėjų indų, klausomės muzikos, pasaulio garsų išnuomotomis ausinėmis. Kiekvienas iš mūsų „eina per šalis“, kaip per turniketą, o šiame pasaulyje esame tik atvykėliai, turintys laikiną leidimą gyventi. Niekas neturi nuolatinės gyvenamosios vietos, neegzistuoja sienos ar svetimos šalys, o savo pačių gimtinėje esame tik svečiai*⁸. Pats rašytojas atitinką jo aprašomą žmogaus modelį. Piko Iyeris (Pico Iyer) – indų kilmės, bet gimęs Didžiojoje Britanijoje, šiuo metu gyvena Jungtinėse Amerikos Valstijose, tačiau didžiąją gyvenimo dalį praleidžia Japonijoje. Autoriaus išsakyta mintis pasitvirtina apsilankius bet kuriame oro uoste. Laukimo salėse gausu žmonių sėdinčių ar miegančių ant grindų, valgančių čia pat, kadangi kavinėse brangu. Kitaip tariant, patogumas keliautojui klajūnui nėra svarbus. Žinoma, esama išimčių, kai žmogus keliauja darbo reikalais ar dėl kokių nors rimtų priežasčių. Kitą vertus, pačio keliautojo klajūno sąvoka šioje vietoje taip pat skyla. Esama klajūnų turistų ir klajūnų bastūnų. Turistai šiuo atveju yra tie žmonės, kuriems egzistuoja riba tarp gimtųjų namų ir užsienio. Bastūnai šios ribos nejaučia. Jie keliauja iš vienos šalies į kitą nejausdami ribų, jie mėgaujasi kelione ir jos potyriais, tuo metu, kai turistai chaotiškai skuba grįžti arba išvykti. Būtent apie tokio tipo keliautojus ir kalba Piko Iyeris (Pico Iyer). Viena vertus, toks požiūris

⁷ Imelda Vedrickaitė, „Kelionė. Keliautojas. Literatūra“, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 23

⁸ Vertimas iš Pico Iyeri kalbos (anglų k.) „Where is home?“. Interaktyvus, 2019-12-12

Nuoroda į vaizdo įrašą: <http://www.everydayisajourney.org/blog-archive/video-resources/tedtalks/pico-iyer-where-is-home-tedtalk/>

ir gimtųjų namų, pastovios gyvenamosios vietos neturėjimas naikina senąsias vertybes, tačiau, kitą vertus, žmogui suteikiama galimybė mėgautis gyvenimu nevaržant savęs. Garsus rusų mokslininkas Aleksandras Soročan (Александр Сорочан) moksliniame straipsnyje „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“ teigia, kad kelionių literatūra tampa rėmais, kurie sujungia daugelį interesų, kurių kiekvienas atskirai gali tapti pagrindu kuriant naują keliautojų tautą⁹. Vadinasi, pati kelionė kuria naują keliautojų kartą, kuri nėra prisirišusi prie konkrečios erdvės dėl to jie tampa atviri naujiems dalykams ir pačiam pasauliui. Dar vienas svarbus skirtumas tarp klajūno turisto ir klajūno bastūno yra ir tai, kaip juos priima jų lankomoje šalyje. Apskritai kalbant apie turizmą egzistuoja daug įvairių nuomonių. Pavyzdžiui, žymus prancūzų sociologas, kalbininkas Jean – Didier Urbain seminare, kalbėdamas apie kelionės semiotiką, turizmo sąvoką įvardija taip: „Turizmo fenomenas yra pasaulio masto, ir įdomu čia tai, kad į pagrindinį (ar centrinį) jo personažą – turistą veikia žvelgiama neigiamai, nepalankiai, ir netgi pats jo įvaizdis yra miglotas. Turėtumėte sutikti, kad sunku pas save palankiai priimti tą, kurio nemėgsti.“¹⁰ Akivaizdu, jog nors turizmas yra palankus šalių ekonomikai, tačiau pats turistų elgesys daugeliu atveju yra nepriimtinas vietiniams gyventojams. Pavyzdžiui, turistų taip pamėgtoje Venecijoje dėl lankytojų gausos visos gatvės skęsta šiukšlėse, naktimis galima pastebėti ir įvairių graužikų, kurie veisiasi tokiomis sąlygomis, o kanalų vanduo, dėl nuolat plaukiojančių gondolų ar kito vandens transporto, visada drumzlinas. Dėl 2020 m. paplitusio COVID – 19 viruso, turizmas sustojo visame pasaulyje. Jau minėtoje Venecijoje dėl sumažėjusio turistų skaičiaus išsivalė visas miestas, o kanalų vanduo tapo skaidrus, sustabdžius vandens transporto veiklą. Akivaizdu, kad klajūnas turistas daro daug žalos jo lankomoms šalims ir miestams. Kita situacija su klajūnų bastūnų. Žinotina, kad turistai renkasi populiarius maršrutus, bando juos aplankyti per trumpą laiką, todėl nuolat skuba. Tuo tarpu bastūnai dažnai renkasi neįprastus, nepopuliarius ar nežinomus maršrutus. Jų kelionė užtrunka ilgai, tokiu būdu yra pamatoma ir sužinoma daugiau apie lankomą šalį, kadangi nevaržo terminai. Kitas skirtumas tarp klajūno turisto ir klajūno bastūno – kaip juos priima kitoje šalyje. Jean – Didier Urbain jau minėjo, kad sudėtinga priimti turistus, jei jų nemėgsti. Pagrindinė to priežastis – jų nepagarbus elgesys su vietiniais gyventojais, jų kultūra, aplinka ir stereotipinis požiūris į šalį. Suprantama, kad tai daugiau išimtis, nei nuolat pasikartojantis reiškinys, nepaisant to tai nekeičia situacijos ir požiūrio į juos. Klajūnas – bastūnas stengiasi pritapti, pažinti ir suprasti vietinius gyventojus, jų kultūrą, kadangi visas pasaulis yra jo namai, jo tėvynė, todėl

⁹ Александр Сорочан, „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“, журнал НЛО, номер 6, 2011. Interaktyvus, 2019-12-12 <https://magazines.gorky.media/nlo/2011/6/tuda-i-obratno-novye-issledovaniya-literatury-puteshestvij-i-metodologiya-gumanitarnoj-nauki.html>

¹⁰ Jean – Didier Urbain, „Kelionės semiotika“, Baltos lankos Nr. 29, Vilnius: Baltos lankos, 2009

jis nebando kenkti tai erdvei ar joje esantiems žmonėms. Apibendrinant galima teigti, kad keliautojas klajūnas keliaudamas ne tik atranda pats save, tačiau plečia savo akiratį ir pamato daug įdomių dalykų bei harmoningai įsilieja į jį supantį pasaulį.

Skaitydami kitų parašytus kelionių memuarus, romanus ar dienoraščius galime keliauti jų aprašomomis erdvėmis nepalikdami namų. Tokiu atveju tampame sėsliais keliautojais. Pačioje pradžioje buvo minėta, jog tuo metu, kai klajojantis keliautojas daugiau pamato, sėslus gali visą kelionę apmąstyti. Šiuolaikinėje visuomenėje yra sukurtos visos sąlygos leidžiančios apsilankyti įvairiose erdvėse nepaliekant gimtojo miesto. Pirmiausia, egzistuoja jau minėta kelionių literatūra. Skaitydami galime atrasti daug naujų, mums nežinomų dalykų arba papildyti jau turimas žinias. Kitą vertus, skaitytojas privalo turėti vaizduotę norėdamas pajusti ir išgyventi visas pasakotojo perteiktas emocijas. Kitas sėslaus keliavimo būdas – televizija ir internetas. Pastaruoju metu atsiranda vis daugiau kelionių laidų, kuriose detalai nupasakojama ir parodoma pati kelionė, svarbiausi ir labiausiai lankomi objektai. Vėl gi žiūrovams užtenka tik pasižiūrėti laidą tam, kad galėtų sužinoti daugiau apie jiems įdomios šalies gamtą, tradicijas, žmones ir panašiai. Dar vienas daug populiarumo sulaukęs kelionės būdas – naudojant virtualios realybės akinius. Ši paslauga dar nėra labai paplitusi, bet didžiausias jos plusas, kad žmogus neišeidamas iš savo namų gali apsilankyti bet kuriame pasaulio kampelyje. Žinoma, tai nėra tikra, sukuriama tik kelionės iliuzija, tačiau visas vaizdas pateikiamas tiksliai ir detalai, todėl galima pasijausti lyg iš tiesų būtum lankęsis matomoje erdvėje. Akivaizdu, kad sėslus žmogus taip pat gali keliauti nepalikdamas namų ar gimtojo miesto, jam yra sukuriamos įvairios kelionių iliuzijos, tačiau jos negali visiškai pakeisti tikros kelionės.

Apibendrinant galima teigti, jog egzistuoja du keliautojų tipai. Keliautojai klajūnai – tai žmonės, kurie linkę rizikuoti, kurie išvyksta iš savo namų vedini įvairių tikslų. Vieniems svarbu pamatyti naujus miestus, susipažinti su kitomis kultūromis ar kitaip plėsti savo žinias ir pasaulėžiūrą, kiti keliauja bandydami atrasti save ir plėsti savo galimybių ribas. Patys klajūnai taip pat gali būti skiriami į turistus ir bastūnus. Turistai – tai žmonės kurie keliauja į kitą šalį nepamiršdami kur yra jų gimtieji namai į kuriuos jie turės grįžti. Tuo tarpu bastūnas panaikina paralelę tarp savo ir svetimos aplinkos. Jo namai yra visas pasaulis, todėl jis gali pasilikti bet kuriame mieste, bet kuriam laikui nejausdamas tėvynės ilgesio, kadangi jam tėvynė reiškia daugiau nei tiesiog vieta žemėlapyje. Antras keliautojų tipas – sėslūs keliautojai. Šį keliautojų tipą labai svarbu išskirti kadangi, kelionės tai ne vien fizinis judėjimas iš vieno taško į kitą, kelionė tai kur kas daugiau. Sėslūs žmonės taip pat galime laikyti keliautojais, kadangi jie turi daug galimybių pamatyti pažinti pasaulį net nepalikdami savo namų. Paminėti trys variantai: kelionių literatūra, medijos ir virtualią realybę kurianti įranga. Nepaisant to, tobulėjant technologijoms ilgainiui gali atsirasti daugiau būdų išlikti sėsliems ir pamatyti pasaulį. Kitaip tariant, visi žmonės yra keliautojai,

nepriklausomai nuo jų gyvenimo būdo. Svarbu paminėti dar ir tai, jog nepriklausomai nuo to, kokio tipo keliautojam priklausom, mus domina panašūs dalykai, ir dažniausiai koncentruojamės į vienodus kelionių topus.

2. Kelionės topai ir jų raiška

Kalbant apie bet kurį daiktą ar reiškinį, galime įvardinti pagrindinius, visiems žinomus aspektus. Pavyzdžiui, pamatę medį mes galime detaliam aprašyti jį. To paties galime paprašyti ir kitų žmonių. Surinkę visų pateiktus medžio aprašymus, išvelgsime nemažai panašumų. Kalbant apie keliones, kiekvienas taip pat turime iš anksto suformuotą kažkokį bendrą vaizdą. Vieniems tai judėjimas iš vieno taško į kitą, kitiems poilsis, darbas, „savęs“ paieškos ir panašiai. Panašiams dalykams įvardinti yra vartojamas „topo“ terminas.

Tarptautinių žodžių žodyne „topas“ yra įvardijamas kaip „retorinis šablonas – frazė, nuolat vartojama publicistikoje, viešose kalbose ir dėl to praradusi informatyvumą bei emocinį veiksmingumą.“¹¹ Iš šio apibrėžimo galime daryti prielaidą, kad kelionės topas, tai savaime suprantamas dalykas, teiginys, kuriam nereikia paaiškinimo, kadangi žodis „kelionė“ yra taip dažnai vartojamas, kad prarado savo veiksmingumą ir galimybę suteikti kažkokios naujos informacijos. Egzistuoja ir kita „topo“ reikšmė. „Topai – tai iš anksto žinomi, paruošti atsakymai, kurių nereikia įrodyti ir kurie tinka temai bei kurie priimami iš tam tikrų iš anksto žinomų bendrųjų vietų – vietų, žinomų ir tinkančių ir kalbančiajam, ir klausančiajam bei tinkamų daugeliui temų, tezių pagrįsti“¹². Trumpai tariant, iš šio apibrėžimo galima teigti, kad kelionės topai - tai savaime suprantami, vos ne stereotipiniai dalykai. Pavyzdžiui, sakydami, kad kelionė yra judėjimas iš vieno taško į kitą, pateikiame topą. Kitą vertus, Gabrielės Gibavičienės moksliniame straipsnyje „Kelionės retorika: persvazijos instrumentai lietuvių kelionių literatūroje“ „topas“ įvardijamas kaip ne kas kito, o argumentas, kuris atskleidžia, parodo keliautojo pasaulėžiūrą¹³. Atsižvelgus į visus tris kelionės topo apibrėžimus, galima daryti prielaidą, jog kelionės topas yra ne kas kita, kaip reiškiniai, dalykai, pamąstymai, atsirandantys paminėjus kelionės temą. Savotiški stereotipai, išskylančios ne tik klausytojo (skaitytojo) atmintyje, bet ir pačio kalbėtojo.

Kalbant apie kelionės ir keliautojo santykį buvo pabrėžta, jog šie yra skirstomi į sėslus ir klajojančius. Kelionių literatūra, savo ruožtu, yra skirta abiem grupėm, tačiau skiriasi kiekvienos iš jų santykis su minėtais tekstais. Pavyzdžiui, sėslus skaitytojas gali būti įtikintas autoriaus, tuo tarpu, klajojantis gali nesutikti su pasakotoju; ypač, jei yra lankęsis aprašomoje šalyje. Nepaisant to, kelionių tema vis dar išlieka pačia populiariausia ir dažniausiai aprašoma. Žinotina, kad su laiku ji smarkiai pakito, tačiau ilgai išsigrynino svarbiausi topai, kurie dėl dažno vartojimo kelionių literatūroje tapo beveik

¹¹ <http://www.vlkk.lt/konsultacijos/3153-topas-topai>, Interaktyvus, 2020-04-13

¹² Regina Koženiauikienė, „Retorika: iškalbos stilistika“, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 135

¹³ Gabrielė Gibavičienė, *Kelionės retorika: persvazijos instrumentai lietuvių kelionių literatūroje*, Respectus Philologicus Nr. 33 (38), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018. Interaktyvus, 2019-07-05
<https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=691616>

stereotipais. Šiame darbe išskiriami šeši, bene svarbiausi kelionių topai:

1. Vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas;
2. Klimatas;
3. Detalus gamtos vaizdavimas;
4. Tradicijos;
5. Gyventojų mentalitetas;
6. Gimtųjų namų ilgesys.

Atsižvelgiant į jų vartojimo dažnumą kelionių literatūroje, visi jie atlieka savotišką kelionių literatūros kanonų funkciją.

Žinotina, jog įtikinti skaitytoją pasakojimo realumu galime bent trimis būdais: knygos viršelyje užrašant „paremta tikrais įvykiais“, minint realiai egzistavusius ir visiems žinomus žmones arba nurodant tikslią ir tikrai egzistuojančią veiksmo erdvę (miestą, šalį ar gatvę), geografinį ar istorinį objektą. Paskutiniam variantui taikoma išimtis, kalbant apie fantastinę kelionių literatūrą. Jos atveju skaitytojas iškart gali suprasti, kad pasakojimas yra išgalvotas, kaip ir visi jame paminėti geografiniai ar istoriniai objektai. Išsiaiškinome, kad pirmoji priežastis, dėl kurios kelionių literatūroje minimi tikri miestai, šalys, geografiniai ir/ar istoriniai objektai yra ta, jog pasakotojas siekia įtikinti skaitytoją siužeto tikrumu. Skaitytojai vertina tikras istorijas; o ir kuo daugiau žmonių ją susidomės, tuo didesnio populiarumo susilauks ir pats autorius. Kita priežastis, dėl kurios kelionių literatūroje minimi tikri vietovardžiai, geografiniai ir/ar istoriniai objektai – noras sudominti skaitytoją taip, kad šis norėtų atvykti į aprašomą erdvę. Žinoma atveju, kai knygos populiarumas lėmė ir turistų kiekio padidėjimą lankant konkrečius istorinius objektus. Pavyzdžiui, pasirodžius garsaus amerikiečių autoriaus Deno Brauno (Dan Brown) knygai „Angelai ir demonai“, padidėjo turistų susidomėjimas knygoje aprašomomis Italijos bažnyčiomis, o po vėliau pasirodžiusios knygos „Da Vinčio kodas“, skaitytojai pradėjo ieškoti knygoje aprašomo „Rožės kelio“. Žmonės taip įtikėjo knygoje aprašyta istorija, kad bandė pasekti herojo veiksmais ieškant įvairių artefaktų tiek Luvro muziejuje, tiek kitose realiai egzistuojančiose erdvėse. Tokių ir panašių istorijų labai daug. Kitas labai ryškus pavyzdys yra Džoanos Rouling (J. K. Rowling) knygos apie Harij Poterį. Žinotina, jog knygoje aprašoma istorija yra išgalvota, tačiau jos pagrindas – tikri geografiniai ar istoriniai objektai. Skaitytojai įtikėjo pasakojimu taip stipriai, jog Londono valdžia priėmė sprendimą Kings Kroso stotyje įrengti įėjimą į garsiąją platformą „9³/₄“. Akivaizdu, jog tikrų vietovardžių, geografinių, istorinių objektų minėjimas literatūroje pritraukia ne tik skaitytojus, bet ir turistus. Labai svarbi ir dar viena priežastis, dėl kurios kelionių literatūroje šis topas sulaukęs tokio populiarumo – noras pasididžiuoti savo gyvenama vieta ir paskatinti didžiuotis jos gyventojus ar tuos, kurie jau lankėsi ten. Kembridžo mokslininkų Alfredo Bendikseno (Alfred Bendixen) ir Džiuditos Hamera (Judith Hamera)

moksliniame veikle „The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature)“ pabrėžiama, kad labai svarbu savo kūryboje remtis ir realia kelionių patirtimi, todėl, jei pasakotojas yra lankęsis jo aprašomoje erdvėje, jis turi pasistengti kaip įmanoma tikroviškiau ją perteikti, remdamasis savo asmenine patirtimi, bet neiškreipdamas tikrovės¹⁴. Vadinasi, jeigu pasakotojui nepatiko jo aprašomas miestas, jis neturi to pateikti savo tekste tam, kad jo nuomonė nebūtų primesta skaitytojui. Skaitydamas tekstą, kuriame yra aprašomos gatvės, kuriomis vaikščiojo skaitytojas, jis gali pasijusti lyg pats būtų pasakojimo dalyvis. Tokią kelionių literatūrą jis ne tik mielai skaitys, bet ir galės pasinerti į prisiminimus, tačiau, jei jis pasiduos neigiamai pasakotojo įtakai, jo prisiminimai bus iškreipti. Garsus rusų mokslininkas Aleksandras Soročan (Александр Сорочан) moksliniame straipsnyje „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“ mini, jog kelionių literatūroje kalbant apie skaitytojui žinomas erdves, jis gali pasinerti į kuriamus charakterius ir vaizduojamas vietas¹⁵. Kitaip tariant, pasakotojas suteikia galimybę skaitytojui tapti jo knygos, pasakojimo dalimi paveikdamas jį per jo prisiminimus, todėl yra labai svarbu ne tik priminti apie šių kelionės erdvių buvimą, bet ir leisti pačiam skaitytojui susidaryti nuomonę apie jas. Akivaizdu, kad užčiuopus šį ryšį, skaitytojo atmintyje išliks ir jo skaitytas kūrinys.

Kelionės – tai ne vien tai, ką gali pamatyti ar paliesti, tai ir pojūčiai. Keliaujant į įvairias šalis, dažnai atkreipiamas dėmesys į pasikeitusią temperatūrą, oro sąlygas. Iš kelionių literatūros žinome, jog šiaurinėse valstybėse yra šalta, tačiau, pavyzdžiui, Islandijoje yra visai šilta dėl didelio ugnikalnių kiekio; ties pusiauju visada drėgna ir karšta, o šiaurės Amerikoje labai dažnai susiformuoja tornadai. Visus šiuos ir daugelį kitų dalykų galima rasti aprašytus įvairioje kelionių literatūroje. Klimato aprašymas yra svarbus ir dažnas dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, tam, kad skaitytojas geriau įsivaizduotų pasakojimo erdvę. Pavyzdžiui, žmonių gyvenančių ties pusiauju ir tų, kurie įsikūrę šiaurinėje planetos dalyje karščio suvokimas gali skirtis. Minėtame Kembridžo mokslininkų veikle teigiama, kad siekiant sulaukti skaitytojų refleksijos, reakcijos, svarbu detaliai aprašyti gamtos reiškinius ir visuomenės ypatumus numatytoje erdvėje¹⁶. Atsižvelgus į šį mokslininkų pastebėjimą susidaro nuomonė, kad šis topas yra dažnai vartojamas kelionių literatūroje nebūtinai todėl, kad jis tikrai ten reikalingas, bet todėl, kad be jo

¹⁴ Alfred Bendixen, Judith Hamera, *The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature)*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Interaktyvus, 2019-05-10 <https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-companion-to-american-travel-writing/2BA29107D610ABF623F1189F0C8C0E1F>

¹⁵ Александр Сорочан, „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“, журнал НЛО, номер 6, 2011. Interaktyvus, 2019-05-10 <https://magazines.gorky.media/nlo/2011/6/tuda-i-obratno-novye-issledovaniya-literatury-puteshestvij-i-metodologiya-gumanitarnoj-nauki.html>

¹⁶ Alfred Bendixen, Judith Hamera, *The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature)*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009. <https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-companion-to-american-travel-writing/2BA29107D610ABF623F1189F0C8C0E1F> Interaktyvus, 2019-05-10

skaitytojas gali nepajusti skirtumo tarp jo gyvenamos ir kūrinyje aprašomos erdvės. Kitaip tariant, lankytinų vietų klimato ir apskritai ypatumų aprašymas padeda skaitytojui praplėsti savo akiratį net tada, kai kūrinys be jo nei kiek nenukentėtų. Kita šio topo populiarumo ir dažnumo priežastis jau minėtas noras įtikinti skaitytoją, juk jei pasakojama apie tropikus ir pusiaują skaitytojas nepatikėtų pasakojimo tikrumu, jei ten būtų minimi pingvinai ar baltosios meškos. Kuo tiksliau ir detaliau pasakotojas perteikia aprašomos vietos klimatą ir jo ypatybes, tuo labiau įtikina skaitytojus.

Labai daug dėmesio kelionių literatūroje yra skiriama dar vienam kelionių topui. Greičiausiai nėra nei vieno kelionių literatūros pavyzdžio, kuriame nebūtų aprašoma gamta. Ji yra naudojama trimis variantais. Pirmiausia, ji pateikiama, kaip kelionės fonas. Pavyzdžiui, bet kurioje kelionės monografijoje gamta vaizduojama kaip veiksmo vieta, fonas. Andriaus Užkalnio knygoje „Užkalnio kelionės“ daugiausiai dėmesio skiriama kitiems topams, tačiau čia gausu detalių gamtos aprašymų; panašiai yra ir Jono Biliūno novelėje „Laimės žiburys“. Apsakyme svarbi pati kelionė link tikslo ir kitos temos, tačiau daug dėmesio yra akcentuojama ir į gamtą, kuri vietomis atrodo kaip gyvas, realus personažas. Kad ir kaip bebūtų, bet net gyvai keliaujant, ne tik skaitant apie keliones, neįmanoma neatkreipti dėmesio į vieną ar kitą vaizdą už lango. Garsus rusų literatūrologas ir kelionių literatūros tyrėjas Aleksandras Soročan savo straipsnyje teigia, kad gamta tai ne tik fonas, kuriame vyksta veiksmas - tai kažkas, kas susiję su išskirtinumo suteikiančia galimybe integruoti kažką naujo į kelionių literatūros tekstą. Tai suteikia galimybę autoriui kurti subjektyvios realybės iliuziją, kuri padeda remtis jau žinomais gamtos vaizdais ir tuo pačiu plečiant dar nepažintų gamtos vaizdų akiratį¹⁷. Remiantis literatūrologo pastebėjimais akivaizdu, kad gamta kelionių literatūroje veikia ir kaip fonas, kuris papildo pasakojimą, ir kaip galimybė praplėsti savo akiratį bei turimą žinių bagažą bei kaip siužeto veikėjas. Apskritai, kalbant apie patį gamtos vaizdavimą kelionių literatūroje, galima remtis jau anksčiau minėtu Kembridžo veikalu. Jame yra minima, kad aprašant gamtą, tą konkrečią veiksmo vietą, autoriai sukuria ją¹⁸. Šią mintį galima paaiškinti taip: kiekviename kelionių literatūros pavyzdyje visada detaliai pateikiamas gamtos aprašymas. Vadinasi, norėdamas pritraukti skaitytoją, sužavėti jį, pasakotojas privalo pats susižavėti, patikėti tuo, apie ką pasakoja, todėl neužtenka tiesiog aprašyti tai, kas yra matoma, bet išvelgti ir kai ką esančio už to matomumo ribų; tai, kas matoma širdimi ir suvokiama protu. Apibendrinant galima teigti, jog

¹⁷ Александр Сорочан, „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“, журнал НЛО, номер 6, 2011. Interaktyvus, 2019-05-10
<https://magazines.gorky.media/nlo/2011/6/tuda-i-obratno-novye-issledovaniya-literatury-puteshestvij-i-metodologiya-gumanitarnoj-nauki.html>

¹⁸ Alfred Bendixen, Judith Hamera, The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature), Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Interaktyvus, 2019-05-10
<https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-companion-to-american-travel-writing/2BA29107D610ABF623F1>

neįmanoma kalbėti apie kelionės literatūros topus, nepaminint gamtos aprašymo topo, kuris dažnai tekste vyrauja kaip dar viena atskira tema.

Kelionių tema parašytuose tekstuose dažnai atkreipiamas skaitytojų dėmesys į lankytinos šalies tradicijas. Šis topas vyrauja kelionių monografijose, tačiau jo pavyzdžių esama ir kitų žanrų tekstuose. Pagrindinė priežastis, dėl kurios jis yra paplitęs – žmonių smalsumas. Minėtame Kembridžo mokslininkų veikalė yra minima, kaip Amerikos atradėjai bandė susipažinti su vietinių gyventojų tradicijomis. Tai buvo svarbu dėl kelių priežasčių: norint pažinti naują kultūrą bei plečiant savo akiratį, per tradicijas siekiant suprasti pačių žmonių mentalitetą ir norint atrasti jų silpnąsias vietas. Mokslininkai mano, kad šios priežastys iš dalies atitinka ir šių laikų keliautojų norą pažinti kitų tautų, šalių tradicijas¹⁹. Jų teoriją galima papildyti dar ir tuo, kad, gyvendami mobilumo amžiuje, daug dažniau susiduriame su įvairių kultūrų žmonėmis. Stengdamiesi palaikyti taikų ir prasmingą bendravimą, privalome gerbti vieni kitų tradicijas. Pavyzdžiui, kiekviename oro uoste egzistuoja lygybės ir tradicijų gerbimo politika. Vadinasi, nei vienas, net aviacijos saugumo, darbuotojas neturi teisės nuimti, pavyzdžiui, hidžabo be pačio žmogaus sutikimo ir tik ten, kur kiti to nematys. Šios taisyklės galioja visų tautų, visų religijų atstovams. Taip yra daroma ne tik saugumui užtikrinti, bet ir iš pagarbos kitam žmogui ir jo įsitikinimams. Kita priežastis, dėl kurios šis kelionių topas paplitęs – noras „prašviesti“ visuomenę. XXI a. vis daugėja galimybių išvykti atostogų į svečias šalis. Lankydami nežinomoje šalyje pirmą kartą, nežinome, koks elgesys gali pasirodyti netinkamas vietiniams gyventojams. Akivaizdu, kad tokioje literatūroje galima rasti ypač naudingų patarimų, kurie gali padėti atostogaujant. Ne mažiau naudinga ši informacija ir sėsliam skaitytojui, kuris arba ruošiasi išvykti, arba niekada nevyks į tą šalį. Tokiu būdu skaitytojas praplečia savo žinias. Galima daryti prielaidą, kad nors šis kelionių topas yra labai dažnai minimas įvairioje kelionių literatūroje, visgi labai svarbu suprasti, jog jis atlieka tikrai prasmingą funkciją įskaitant tai, jog tradicijos ir apskritai viskas, kas susiję su kitų tautų papročiais, yra ypač jautri tema šiuolaikinėje visuomenėje.

Kitas svarbus kelionių topas, kuris, turi sąsają su prieš tai minėtu – gyventojų mentalitetas. Kitaip nei lankytos šalies tradicijų topas, šis iš pat pradžių kupinas stereotipų, kurie minimi net ir kelionių literatūroje. Vieni ryškesnių šio topo raiškos pavyzdžių yra šie: italai ir ispanai – karštakošiai, rusai ir lenkai – daug geria, lietuviai – valgo per daug cepelinų ir panašiai. Visi šie stereotipai dažnai iškyla iš kokių nors kelionių literatūros pavyzdžių, monografijų ar kelionių apybraižų, pačių keliautojų pastebėjimų ir pasakojimų. Žinoma, keičiantis laikams, keičiasi ir stereotipai, tačiau, kad ir koks šis topas

¹⁹ Alfred Bendixen, Judith Hamera, *The Cambridge companion to American travel writing* (Cambridge companions to literature), Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Interaktyvus, 2019-05-10
<https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-companion-to-american-travel-writing/2BA29107D610ABF623F1>

gali pasirodyti žiaurus arba neatitinkantis realybės, visgi jis yra vienas iš labiausiai paplitusių. Dažniausiai jis yra minimas kalbant apie lankytinos šalies tradicijas ir vėliau pereinant prie pačių gyventojų būdo. Svarbu paminėti, kad šių laikų literatūroje yra naudojamas švelnesnis mentaliteto aprašymas. Daugiau orientuojamasi į patį gyvenimo būdą ir/ar teigiamas jo puses, kadangi gyvename liberalioje visuomenėje ir turime gerbti visus. Atsižvelgiant į tai, šis topas palaiapsniui praranda savo aktualumą siekiant išvengti neigiamos skaitytojų reakcijos.

Prieš tai minėti penki topai yra laikomi vienais svarbiausių. Vieni jų pasireiškia labiau ir dažniau, kiti praranda savo aktualumą keičiantis skaitančiajai visuomenei ir jos vertybėms. Nepaisant to, pačiu svarbiausiu, pačiu aktualiausiu kelionių topu išlieka gimtųjų namų ilgesys. Šis topas pakankamai dažnai sutinkamas kelionių literatūroje. Kalbant apie pačią namų idėją, garsaus rusų literatūrologo ir kelionių literatūros tyrėjo Aleksandras Soročan nuomone, kelionių literatūra, kaip jau buvo minėta ir Imeldos Vedrickaitės veikale, savyje slepia mobilumą, kurį galime paaiškinti kaip judėjimą iš vienos vietos į kitą, vadinasi, kažkur privalo būti namai. Aleksandro Soročino nuomone, namai – tai paprastas vaizdinys, kuris dažnu atveju vaizduojamas antiutopiškai (pavyzdžiui, vergo kelionės pabaiga). Jis teigia, kad keliautojui namais tampa tėvynė; vieta, kurią jis aplanko nepaisant to, kokie vaizdiniai ir prisiminimai yra išlikę apie šią erdvę - tai kiekvieno keliautojo kelionės pradžia ir pabaiga, kuri atlieka nesugriaunamą vaidmenį jo sąmonėje²⁰. Mokslininko mintį galima suprasti taip: namai - tai nebūtinai konkretus pastatas; tai tėvynė; tai kažkas, kas juntama pasąmonės lygmenyje, ką sudėtinga paaiškinti. Daugeliu atveju kelionių literatūroje nėra minimas namų vaizdinys. Minimi žmonės, vietos, kitais atvejais nurodomas konkretus miestas ar šalis – visą tai taip pat galime interpretuoti kaip namus. Kitaip tariant, dėmesys nukreipiamas į pagrindinio veikėjo ar pasakotojo praeitį. Dažnai namų ilgesys pasireiškia lyginimu. Pavyzdžiui, pasakotojas gali pradėti lyginti gamtą, gyventojų mentalitetą, tradicijas ar papročius, tuo pačiu, nejučia ar sąmoningai parodydamas (dažnai nėra tiesiogiai įvardijama), jog bet kuriuo atveju gimtieji namai, jo šalis yra žymiai geresnė už aplankytąją. Šį lyginimą galima priskirti netiesioginiam namų ilgesiui. Kitą vertus, tokių pavyzdžių nėra gausu kelionių literatūroje. Dažniausiai ilgesys pasireiškia tiesiogiai (pavyzdžiui, Danielio Defoe romane „Robinsonas Kruzas“) arba kalbant apie artimųjų ilgesį (Ericho Marijos Remarko „Vakarų fronte nieko naujo“). Apibendrinus galima teigti, jog namų ilgesio topas kelionės literatūroje yra labai dažnas, kadangi jis simbolizuoja kelionės pradžią ir jos pabaigą.

²⁰ Александр Сорочан, „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“, журнал НЛО, номер 6, 2011. Interaktyvus, 2019-05-10
<https://magazines.gorky.media/nlo/2011/6/tuda-i-obratno-novye-issledovaniya-literatury-puteshestvij-i-metodologiya-gumanitarnoj-nauki.html>

Skaitant tekstus, parašytus bet kokiomis temomis, galime išvelgti tam tikrus pasikartojančius dalykus. Kelionių tema nėra išimtis. Perskaičius ne vieną kelionių literatūros pavyzdį, buvo pastebėti šeši dažniausiai pasikartojantys topai: vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas; lankytų vietų klimatas ir ypatumai; detalus gamtos vaizdavimas; lankytos šalies tradicijos; gyventojų mentalitetas; gimtųjų namų ilgesys. Iš pirmo žvilgsnio visi šie topai gali egzistuoti vieni, tačiau sujungus juos į vieną ir pritaikius kelionių temai, gaunamas mums priimtas ir įprastas kelionių literatūros šablonas. Akivaizdu, kad kiekvienas topas turi savo paskirti šioje temoje, tačiau visų jų pagrindinis tikslas - įtikinti ir sudominti skaitytoją. Dažnai yra veikiama per skaitytojo asmeninę patirtį, sužadinant kelionių prisiminimus ar primenant jau pamirštas žinias. Kitaip tariant, kelionių topai - tai ne vien pasikartojantys, savotiški stereotipai apie kelionių literatūrą ir apskritai apie keliones; tai šis tas daugiau, kas suteikia galimybę geriau suvokti skaitomą kūrinį ir pažinti tiek kitų šalių kultūrą, tiek save patį. Apibendrinant galima teigti, kad tiek pati kelionių literatūra, tiek kelionių topai iš pirmo žvilgsnio atrodo ganėtinai įprastas reiškinys, kuriame galima atrasti daug naujų dalykų.

III. Kelionės topų raiška Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“

Praeitame skyriuje buvo išsiaiškinta, jog kelionių literatūroje dažniausiai yra sutinkami šeši topai: vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas; lankytų vietų klimatas ir ypatumai; detalus gamtos vaizdavimas; lankytos šalies tradicijos; gyventojų mentalitetas; gimtųjų namų ilgesys. Kiekvienas iš jų padeda ne tik sukurti bendrą vaizdą, bet taip pat gali būti naudojamas ir analizuojamas kaip atskira potėmė. Nepaisant to, perskaičius Jono Jonassono romaną „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romaną „Cukruotą žuvis“ tolesnėje analizėje bus naudojami šie topai: vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas; detalus gamtos vaizdavimas; gyventojų mentalitetas. Taip yra daroma siekiant palyginti abiem kūriniam būdingus pasikartojimus. Taip pat svarbu ir tai, jog abu romanų pavyzdžiai priklauso XXI a. literatūrai, aprašo kelionę ir yra parašyti žurnalistų, vadinasi, juose vyrauja panaši publicistinė rašymo maniera. Vienintelis skirtumas – tai dviejų skirtingų šalių kelionių literatūros pavyzdžiai. Kiekvieno skyriaus pavadinimas – topas, kurio raiška bus analizuojama remiantis Jono Jonassono romanu „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romanu „Cukruota žuvis“.

1. Vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas

Vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas kelionių literatūroje yra dažnas reiškiny. Šis kelionių topas svarbus dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, sužinome, kur prasideda pasakotojo ar pagrindinio veikėjo kelionė ir, remiantis tekstu, galime nubraižyti jo kelionės žemėlapi. Kita priežastis, dėl kurios yra svarbu paminėti tikrus vietovardžius, žinomus geografinius ar istorinius objektus, kaip jau buvo minėta, siekiant sukurti pasitikėjimo ryšį tarp teksto ir skaitytojo. Juk kuo daugiau tikrų detalių tekste, tuo įdomiau jį skaityti. Taip pat jie naudojami norint parodyti pačio pasakotojo žinias ir tuo pačiu, praplėsti skaitytojo akiratį. Kitaip tariant, vietovardžių, geografinių ir istorinių objektų minėjimas kelionių literatūroje turi daug teigiamų pusių.

Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ vietovardžių, geografinių ir istorinių objektų minėjimui skiriama daug dėmesio. Svarbu paminėti, jog pats romano siužetas yra nesibaigianti vieno žmogaus - Alano Karlsono kelionė. Romane vaizduojama kelionė apima trys lygmens. Pirmojo lygmens kelionė vyksta dabar, kai pagrindinis veikėjas pabėga iš senelių prieglaudos. Šiuo atveju veiksmas vyksta tik Švedijoje, todėl minimi šios šalies vietovardžiai. Antras lygmuo – praeities kelionė prasidėjusi jo vaikystėje. Kelionės prasideda Švedijoje ir apima beveik visą pasaulį. Trečio lygmens kelionė vyksta pagrindinio veikėjo vaizduotėje, kurioje persipina dabartis, praeitis ir net ateitis. Tai pati abstrakčiausia romano dalis, kuri nesusiejama su tikrais vietovardžiais, kalbama tik apie galimybę pabėgti ir panašiai. Atsižvelgiant į tai, pirmiausia bus analizuojamas vietovardžių, geografinių ir istorinių objektų minėjimas kalbant apie praeities ir dabarties kelionės vaizdavimą.

Renkantis erdvę, kurioje ir prasidės romano veiksmas, dažniausiai pirmenybė teikiama autoriaus žinomai ar bent dažnai lankytai vietai. Taip daroma neatsitiktinai. Romano pradžioje nurodydamas kuo įmanoma daugiau realių faktų apie veiksmo vietą, autorius suteikia sau daugiau laisvės kalbėdamas apie vietovardžius, kuriose nėra buvęs. Pavyzdžiui, vaizduodamas tikrą kelionę, Jonas Jonassonas mini daug detalių: „Taigi, vos senuko galvoje šmėstelėjo mintis, jis atsidarė savo kambario langą pirmame aukšte, Malmšiopingo savivaldybės senelių namuose ir žengė per palangę“²¹. Autorius nurodo tikslią vietovę ir įstaigą, nuo kurios ir prasideda dabarties kelionė. Kitaip tariant, jei skaitytojas norėtų pasekti pagrindinio veikėjo pėdomis, jam yra sukuriamos visos sąlygos. Dar vienas dalykas į kurį verta atkreipti dėmesį – romano pradžia. Iš pat pradžių veiksmas ir pasakojimas vystomas logiškai. Senyvas žmogus pabėga iš senelių prieglaudos sutelkęs visas jėgas ir išlipdamas pro langą esantį pirmame aukšte. Toliau pasakotojas tęsia detalų kelionės aprašymą: „Per bažnyčios kiemą jis žingsniavo tiesiai į pietus, kol kelią

²¹ Jonas Jonasson, „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 6

užtvėrė akmeninė siena. <...> Kitoje pusėje stovėjo Malmšiopingo autobusų stotis²². Nors nėra pasakojama kokiomis gatvėmis pagrindinis veikėjas ėjo ir kur nusukdavo, minimi konkretūs objektai, pagal kuriuos, pavyzdžiui, Malmšiopingo gyventojas galėtų tiksliai nurodyti pro kur reiktų eiti norint pasiekti minėtą bažnyčią. Vėliau minimas dar vienas vietovardis: „Po trijų minučių į Strengnesą išvyksta 202 autobusas“²³. Šis miestas taip pat egzistuoja, deja sudėtinga patikrinti, ar tuo maršrutu tikrai vyksta minėtasis autobusas, tačiau, kadangi yra žinoma, jog prieš tai minėta informacija atitinka realybę, šią detalę galima praleisti. Iš pat pradžių pagrindinis veikėjas ruošiasi keliauti iki Strengneso, tačiau jo planai pasikeičia ir nusprendęs, jog turi taupyti pinigus, jis nuvyksta iki kito tikrai egzistuojančio objekto – Byringės stoties. Pakeliui yra pravažiuojamas Lokio urvas ir pasiekama jau minėta Byringės stotis. Svarbu paminėti, jog detalumas ir detalus realiai egzistuojančių vietovių aprašymas vyrauja ne tik pagrindinio veikėjo siužeto linijoje, įtraukdamas naują veikėją pasakotojas papasakoja iš kur šis yra atvykęs ir kokiose vietose lankėsi, kol susitiko pagrindinį veikėją. Pavyzdžiui, kai Byringės stotyje Alanas sutinka Juliu, šis jam papasakoja savo gyvenimo istoriją, paminėdamas iš kur šis kilęs ir kur keliavo, kol jiedu susitiko: „Julius gimė šiaurėje, Striombakoje, netoli Hiudiksvalio <...> Paskui Julius išvyko į Stokholmą. Tada grįžo į mišką“²⁴. Toliau yra pasakojama, kad Julius statė elektros stulpus Hiudiksvalio apygardoje, vėliau išvyko į Mariefredę, o jau paskui nusipirko senąją Byringės stotį, kurioje Alanas jį rado. Apibendrinant, akivaizdu, kad kalbėdamas apie Švediją Jonas Jonnasonas detaliam įvardija visus vietovardžius ne tik nurodydamas jų pavadinimus, bet tiksliai nusakydamas, kaip iš vieno galima nusigauti į kitą. Šiuo atveju, skaitytojas yra įtikinamas, kadangi visi minėti objektai yra tikri ir juos galima rasti keliaujant pagrindinio veikėjo maršrutu.

Kalbant apie praėities kelionę vis dar išlieka realių vietovardžių, geografinių ar istorinių objektų minėjimas, tačiau pasikeičia jų raiška. Pačioje pradžioje yra pasakojama apie pagrindinio veikėjo gimimą ir gyvenimą Švedijoje. Kaip ir pasakojant apie dabarties kelionę, autorius detaliam nurodo Alano Karlsono gyvenimo kelionės pradžią: „Tai įvyko darbininko namelyje, Ikshulte“²⁵. Vėliau Alanas atsiduria kalėjime dėl to, kad susprogdina žmogų. Paskui jį perkelia į psichiatrijos kliniką esančią Upsatoje. Po keturių metų Alanas grįžta į Ikshultę, kurioje ilgai neužsibūna – susprogdinęs namus jis išvyksta į Helefošnesą. Nuo šios vietos prasideda Alano Karlsono kelionė už Švedijos ribų. Jis susipažįsta su Estebanu ir jie nusprendžia vykti į Ispaniją, kurioje tuo metu jau vyko Antrasis Pasaulinis karas. Nėra pasakojama, kaip būtent Alanas ir Estebanas vyko į Ispaniją. Pasakojimas tęsiamas jau esant joje. Iš

²² Jonas Jonasson, „Šimtametis, kuris išlipo pro angą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 9;

²³ Ten pat, p. 13;

²⁴ Ten pat, p. 24.

²⁵ Ten pat, p. 35.

siužeto sužinome, kad abu veikėjai prisidėjo prie antifašistinio judėjimo. Vienintelis realus objektas, kuris yra minimas kalbant apie Ispaniją – Aragonijos slėnis: „Būrys gavo įsakymą išsprogdinti porą tiltų Aragonijos slėnyje“²⁶. Toliau pasakojant apie praeities kelionę minimas Lisabonos laivų uostas iš kurio Alanas išplaukia į Niujorką. Alanas Karlsonas yra sulaikomas dėl ryšio su fašistine Ispanijos valdžia, tačiau dėl savo aistros sprogstamosioms medžiagoms jis išsiunčiamas į Los Alamoso karinę bazę naujojoje Meksikoje. Čia jis padeda sukonstruoti pirmąją atominę bombą, susipažįsta su viceprezidentu Trumenu, kuris tą vakarą tampa prezidentu, mirus Ruzveltui. Po kurio laiko, Alanas išsiunčiamas kovoti į Kiniją su Mao Dzedongo režimu. Atsižvelgiant į praeities kelionės aprašymą kyla daug neaiškumų. Vieną vertus, yra minimi tikri vietovardžiai (Niujorkas, Lisabona ir pan.), realiai egzistuojantys objektai (Baltieji rūmai, Los Alamoso karinė bazė ir pan.) ir tikrai gyvenę žmonės (Prezidentai Ruzveltas ir Trumanas, Mao Dzedongas ir kiti), tačiau pati pasakojimo struktūra gerokai pasikeičia. Savaimė suprantama, jog aprašomuoju laikotarpiu autorius tikrai negyveno, tačiau, apskritai, vargu ar kada lankėsi aprašomose erdvėse. Suprantama, jog autoriui svarbu papasakoti XX a. įvykius, kuriems įtakos turėjo pagrindinis šio romano veikėjas Alanas Karlsonas, tačiau atsiradęs skirtumas tarp erdvių aprašymo kalbant apie dabar vykstančią ir praeities kelionę labai juntamas. Nuo šios vietos skaitytojas praranda tikėjimą pasakojimo realumu, tačiau įtraukiantis siužetas skatina skaityti toliau.

Akivaizdu, kad Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ vietovardžių, geografinių ar istorinių objektų minėjimas yra labai paplitęs. Šis kelionių topas aktualus kalbant ir apie dabartinę ir apie praeities kelionę. Vienintelis dalykas galintis sutrikdyti skaitytoją, tai skirtingas pasakojimo stilius. Turima galvoje, kad kalbėdamas apie kelionę Švedijos teritorijoje, autorius labai detalčiai piešia kelionės žemėlapi, tuo tarpu visa kita kelionė už Švedijos ribų vaizduojama abstrakčiai, minint tikrus vietovardžius, asmenybes ar objektus, tačiau neišlaikant detalaus pasakojimo. Kita situacija yra vaizduojama Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“. Pačiame romane labai svarbi tapatumo ir vietos tema. Kitaip nei Jono Jonassono romane, čia didžioji dalis veiksmo vyksta Vilniuje, o vėliau ir Kinijoje, Tibete. Atsižvelgiant į tai, logiška lyginti kokius vietovardžiai, geografiniai ar istoriniai objektai vaizduojami keliaujant Vilniuje, o vėliau tęsiant kelionę Kinijoje, Tibete.

Audronės Urbonaitės romanas „Cukruota žuvis“ prasideda veiksmu Kinijoje. Nepaisant to, šalies paminėjimas tėra savotiškas skaitytojo įvedimas į toliau aprašomą istoriją. Panašiai, kaip ir Jonas Jonassonas, Audronė Urbonaitė daugiausiai dėmesio skiria pažįstamos erdvės vietovardžių aprašymui. Pavyzdžiui, dingus kinei anūkei, pagrindinė veikėja pradeda jos paieškas. Pirmiausia ji užklysta į Algirdo gatvę: „Pirmiausiai puoliau į Algirdo kvartalą. <...> Kinai plėtėsi Algirdo kvartale greičiau už tarakonų

²⁶ Jonas Jonasson, „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 92.

koloniją prie mūsų šiukšlių vamzdžio²⁷. Vilniuje gyvenantis skaitytojas iškart gali atpažinti šią erdvę, kurioje tikrai gausu kinų restoranų. Kitas žinomas ir tikras vietovardis – Antakalnio gatvė: „Išsikviečiu taksi, lekiu į Antakalnio galą. Studentai šurmuliuoja“²⁸. Ši erdvė taip pat pažįstama ir skaitytojai gyvenantys Vilniuje žino apie kokią tiksliai vietą yra kalbama. Pagrindinė veikėja išlipa prie Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetų bendrabučių tikėdamasi ten sutikti savo anūkę, kadangi būtent čia gyvena daugiausiai kitataučių studentų. Vėliau ji įsėda į troleibusą ir grįžta atgal į centrą. Svarbu paminėti skaitytojo ir kūrinio santykį. Kai aprašomos erdvės yra tau žinomos ir autorius mini konkrečius vietovardžius, gatves, skaitydamas tokį tekstą mintimis keliauji pasakotojo aprašomu maršrutu. Tokiu atveju yra sudėtinga susikaupti ties pasakojimu, kadangi bet koks nukrypimas nuo maršruto yra svarstomas kaip klaida. Romane sutinkami dar keli Vilniaus gatvių aprašymai, minimas Kalvarijų, Halės turgus, objektai, kurie žinomi vilniečiams, tačiau svetimi užsienio skaitytojams. Kelionė į Kiniją nėra detaliai aprašoma. Pasakojimo struktūra išdėstoma sudėtingai, todėl užčiuopti, kur pasibaigia viena erdvė ir prasideda kita – sudėtinga. Nepaisant to, minimos tikrai egzistuojančios šventyklos, vienuolynai (pavyzdžiui Fo Guang Shan vienuolynas), kuriose apsistoja pagrindinė veikėja bandydama atrasti save, kadangi sunku rasti kitą žmogų, kol nesi radęs tikrojo savęs, taip pat nurodomi tikrų miestų pavadinimai – Honkongas, Pekinas ir panašiai.

Vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas kelionių literatūroje atlieka svarbų vaidmenį. Analizuojant šio kelionių topo raišką Jono Jonassono romane „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ bei Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“ išvelgta panašumų ir skirtumų. Pirmiausia, abu autoriai detaliai aprašo kelionę, mini tikrus vietovardžius, pagal kuriuos galima sudaryti kelionės žemėlapi, kalbant tik apie jiems gerai žinomą erdvę. Pavyzdžiui, Jonas Jonassonas pasakodamas apie Alano Karlsono dabarties ir praeities kelionę Švedijos teritorijoje nurodo konkrečius vietovardžius, pro kuriuos praeina pagrindinis veikėjas, tuo tarpu, kai veiksmo vieta persikelia už Švedijos ribų, pasakotojas labai abstrakčiai nurodo kur vyksta pagrindinis veikėjas, labiau akcentuodamas bendrą vaizdą. Panaši situacija yra sutinkama ir Audronės Urbonaitės romane. Kol veiksmas vyksta Vilniuje, prieš skaitytojo akis atsiranda labai tikslus pagrindinės veikėjos kelionės žemėlapis, nurodomos tikslios gatvės ir jų ypatumai, tuo tarpu kelionei į Kiniją nėra skiriama dėmesio. Šiuo atveju daugiausiai kalbama apie savęs paieškas, bet ne apie kelionę bendrąja prasme. Atsižvelgiant į tai, galima daryti prielaidą, kad, taip, šis kelionių topas yra paplitęs kelionių literatūroje, tačiau daugiausiai dėmesio skiriama žinomų erdvių vietovardžių aprašymui.

²⁷ Audronė Urbonaitė, „Cukruota žuvis“, Vilnius: Alma litera, 2012, p. 24;

²⁸ Ten pat, p. 29.

2. Detalus gamtos vaizdavimas

Gamtos topas savo populiarumu prilygsta kelionių temai. Nepaisant to, daugeliu atveju ji yra naudojama kuriant savotiškam fonui, kuriame ir vyksta visas kūrinio veiksmas. Kitą vertus, garsus rusų literatūrologas ir kelionių literatūros tyrėjas Aleksandras Soročan nesutinka, kad gamta yra kažkoks fonas. Anot jo, gamta suteikia kūrinii spalvų, o dažnu atveju sugeba užpildyti tylą tapdama visaverčiu veikėju²⁹. Kalbant apie kelionių literatūrą sudėtinga neskirti dėmesio gamtai. Kembridžo veikale minima, kad literatūra ir gamta – neatskiriami dalykai³⁰. Neįmanoma nesutikti su šia mintimi, kadangi būtų sudėtinga įsivaizduoti bet kokį literatūros kūrinį, kuriame nebūtų paminėta gamta. Atsižvelgiant į tai, nenuostabu, jog detalaus gamtos vaizdavimo topas yra vienas labiausiai paplitusių kelionių literatūroje.

Jono Jonassono romane „Šimtameti, kuris išlipo pro langą ir dingo“ detalus gamtos vaizdavimas pasireiškia ir kaip veiksmo fonas, ir kaip kolorito kūrinii suteikianti priemonė. Pavyzdžiui, nors romano pradžioje veiksmas vyksta miestelyje, pagrindinis veikėjas pabėgęs iš prieglaudos eina gamtos apsuptu keliu: „Iš pradžių jis žingsniavo per parką, paskui pro atvirą lauką, kur retkarčiais šiaip jau ramiame miestelyje vykdavo turgus“³¹. Toks didelis kiekis gamtos miestelyje nėra taip dažnai pasitaikantis reiškinys. Kita dėmesį prikaustanti detalė – nėra žmonių, šurmulio, pravažiuojančiu automobiliu. Atrodo, visas miestelis gyvena visiškai ramų, harmonijos su savimi ir gamta, kupiną gyvenimą. Pasiekęs Byringės stotį Alanas vėl atsiduria gamtos apsuptyje: „Popietės saulę paslėpė aukštos eglės, stūksančios aplink Alaną. Darėsi kiek vėsoka su plonu švarku ir šlepetėmis. O Byringės kaimelio netoliese nebuvo matyti, jau nekalbant apie stotį. Vien tik miškas driekėsi į visas tris puses. Ir mažas žvyruotas keliukas vedė į dešinę“³². Visame romane gausu tokių pavyzdžių. Jie ne tik sukuria savotišką ramybės jausmą, bet ir tobulai atspindi Švedijos kraštovaizdį: minimalizmas, daug gamtos ir ramybė. Svarbu paminėti ir tai, jog Švedijos gamta detalai vaizduojama kalbant ir apie praeities, ir apie dabarties kelionę. Kalbant apie gamtos vaizdavimą už Švedijos ribų, jam neskiriama dėmesio. Toks kontrastas tarp detalaus gamtos vaizdavimo ir jo nebuvimo tik dar labiau patvirtina tai, kad autorius nesiryžta aprašyti to, ko nėra matęs.

Visiška priešingybė Jono Jonassono gamtos vaizdavimui pateikiama Audronės Urbonaitės

²⁹ Александр Сорочан, „Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки“, журнал НЛО, номер 6, 2011. Interaktyvus, 2019-12-12
<https://magazines.gorky.media/nlo/2011/6/tuda-i-obratno-novye-issledovaniya-literatury-puteshestvij-i-metodologiya-gumanitarnoj-nauki.html>

³⁰ Alfred Bendixen, Judith Hamera, The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature), Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Interaktyvus, 2019-12-12
<https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-companion-to-american-travel-writing/2BA29107D610ABF623F1189F0C8C0E1F>

³¹ Jonas Jonasson, „Šimtameti, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 8;

³² Ten pat, p. 20;

romane „Cukruota žuvis“. Pirmiausia, svarbu paminėti, kad šio romano atveju gamta nėra iki galo atskleista. Egzistuoja fonas, kuriame galima išvelgti jos pėdsakų, tačiau nėra tiesiogiai įvardijama. Pavyzdžiui, kalbėdama apie Vilnių, autorė kalba tik apie pastatus, gatves. Jos pasaulėvaizdyje svarbūs žmonės, kurie juda nesustodami, persikeldami iš vienos vietos į kitą. Veiksmui persikėlus į Kiniją, gamtos tema glaudžiai susiejama su miestu. „Galvų prikimštuose Pekino tyruose negirdėti nei marčios, nei perspėjančio gongo“³³ arba „Galiu būti palikta viena Honkongo džiunglių prieangyje, jei nepaklusu“³⁴. Šios dvi citatos atskleidžia kelis momentus. Pirmiausia, galime daryti prielaidą, kad sunku kalbėti apie gamtą, kuri yra užgožta amžino judėjimo ir chaoso. Kitas momentas, šiame romane daugiau akcentuojami žmonių išgyvenimai, reakcija į įvairius veiksnius. Ši mintis pasitvirtina pagrindinei veikėjai atsidūrus vienuolyne. Ji nebando aprašyti to, kas jos nuomone yra akivaizdu ir žinoma skaitytojui (šiuo atveju gamtos), todėl visą dėmesį akcentuoja bandydama parodyti skaitytojui, kaip svarbu pažinti save, pažvelgti į pasaulį peržengus savo galimybių ribas. Tuo tarpu tai padaryti galima būnant harmoningoje aplinkoje, kuri šiuo atveju nėra įvardijama, bet skaitytojui paliekama erdvė suprasti apie ką yra kalbama.

Gamtos topas kelionių literatūroje vartojamas labai dažnai. Nagrinėtuose atvejuose pateikiami du gamtos vaizdavimo variantai kelionių literatūroje. Pirmajame Jono Jonassono pavyzdyje matomas detalus gamtos aprašymas, perteikiant bendrą koloritą, kuriuo pasižymi Švedija. Romane tikrai daug gamtos, bet tik tose pasakojimo vietose, kur yra kalbama apie Švedija. Tuo tarpu, aprašant Alano Karlsono kelionę po pasaulį, gamtos topas yra nenaudojamas net kaip menamas dalykas. Visiškai priešingas Jono Jonassono gamtos vaizdavimui yra Audronės Urbonaitės santykis su gamta ir jos perteikimu literatūroje. Visame romane sunku išvelgti bent vieną detalų gamtos aprašymą, tačiau tai nereiškia, kad jo nėra. Rašytoja meistriškai susieja gamtą ir miestą vartodama tokius pasakymus kaip „miesto džiunglės“, „galvų miškas“ ir panašiai. Net atsidūrusi už miesto ribų, vienuolyne, ji išlaiko teksto vientisumą, tuo pačiu palikdama vietos skaitytojui interpretuoti. Apibendrinant galima teigti, jog abu autoriai naudoja gamtos vaizdavimo topą savo romanuose, tik jei vienam tekste jis pateikiamas tiesiogiai, kitame leidžiama pačiam skaitytojui sukurti gamtos foną pasinaudojant savo asmenine patirtimi, žiniomis.

³³ Audronė Urbonaitė, „Cukruota žuvis“, Vilnius: Alma litera, 2012, p. 190

³⁴ Ten pat, p. 216.

3. Gyventojų mentalitetas

Kiekviename kelionių literatūros pavyzdyje yra nurodomi konkretūs vietovardžiai, kokie nors žinomi istoriniai ar geografiniai objektai. Nemažai dėmesio skiriama ir gamtai. Gamta čia vaizduojama įvairiai: ir kaip atskiras veikėjas, ir kaip fonas, ir kaip būdas parodyti skaitytojui šalies kraštovaizdį. Atskirai nuo gamtos aprašymų, daug kalbama ir apie lankytų vietų klimatą bei jo ypatumus. Taip pat išskiriama tradicijų raiška, kuri geba atskleisti dar iki šiol nežinomus faktus apie vieną ar kitą šalį. Nepaisant to, kad šie topai geba sukurti aprašomų kelionių tikroviškumą, paremtą tikra informacija, esama ir dar vieno topo, kuris dominuoja bet kuriame kelionių literatūros pavyzdyje. Šiuo atveju yra kalbama apie gyventojų mentalitetą.

Darbo pradžioje buvo minėta, kad kalbant apie gyventojų mentaliteto raišką kelionių literatūroje, išlikę daug stereotipų. Pirmiausia, svarbu suprasti, jog gyventojų, tautos mentalitetas, yra bruožas, pasikartojęs ar pasireiškęs tam tikro žmonių kiekio elgesyje. Pavyzdžiui, jei kažkoks žmogus elgėsi nepagarbiai ar netinkamai, pagal jo veiksmus nėra sprendžiama apie jo tautiečius. Kita situacija būtų, jei visa ar bent didžioji dalis tautos pasielgtų išsiskiriančiai (impulsyviai reaguotų į įvairias situacijas, dalyvautų demonstracijose ir panašiai). Tokiu atveju, atsirastų erdvės naujo stereotipo įsitvirtinimui.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne mentalitetas įvardijamas kaip „protavimo pobūdis, lygis“³⁵. Taip pat šią sąvoką galime įvardinti ir kaip individui ar žmonių grupei būdingą galvosena, elgesį. Aprašydami savo keliones ir įvairias situacijas užklupusias kelionėje rašytojai stengiasi detaliai nupasakoti ne tik kokioje aplinkoje tai įvyko, bet ir su kokia žmonių reakcija teko susidurti. Prisiminkime, kad pasakotojas žino, kaip paveikti ir įtikinti skaitytoją, todėl bet koks jo aprašytas atvejis turės grupę žmonių tikinčių knygoje minimu elgesio pavyzdžiu, kurį skaitytojas nurodo kalbėdamas apie konkrečią šalį, vadinasi, jo pastebėjimai bus priskiriami ne prie konkretaus žmogaus, bet prie visos tautos bruožo. Šiuo atveju susiduriame su neigiama kelionių temos populiarumo puse. Žmonėms ne tik patinka keliauti, bet ir plėsti savo žinias, skaitant tekstus apie vieną ar kitą kelionę, todėl, jei lyg šiol autoriaus žodžiai nesukėlė įtarimo, vadinasi, viskas kas yra nupasakota – tiesa. Kitaip tariant, jeigu pasakotojas pavadina kokią nors tautą karštakošiais, nes vienas netinkamas žodis gali sukelti neigiamą rezonansą, vadinasi taip ir yra. Informacija pradeda plisti „paskalų plitimo principu“ ir ilgainiui visi susidaro nuomonę apie vieną ar kitą tautą. Akivaizdu, kad kelionių literatūra turi stiprų poveikį skaitytojui ir tinkamai pateikus informaciją ši geba manipuliuoti jo nuomone, kurdama iškreiptą pasaulėžiūrą.

Nuo vikingų laikų apie šiaurines šalis yra kalbama, jog ten gyvena atšiaurūs, uždari žmonės,

³⁵ <http://ikiis.lki.lt/dabartinis> Interaktyvus, 2019-12-01

kuriems nėra būdingas jausmingumas ar kitų emocijų raiška. Jų veiksmai atliekami remiantis logika ir jėga, tuo tarpu emocijos nėra tinkamos šaltam klimatui. Šis šiaurinių Europos valstybių gyventojų mentaliteto aprašymas buvo taip ilgai vartojamas, jog prigijo ir tapo neatsiejamu stereotipu apie kurį žino didžioji dauguma žmonių, todėl nenuostabu, kad remiantis juo Jonas Jonassanas romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, kuria Alano paveikslą. Alanas yra abejingas, gebantis šaltai reaguoti į įvairias stresines situacijas. Pavyzdžiui, kai Julijų ir Alaną užpuola *Never again* gaujos narys, Alanas jam trenkia su lenta, tokiu būdu apsvaigindamas jį. Pasakotojas šią situaciją aprašo taip:

„Nei kraujo, nei dejonių – nieko. Jis tiesiog gulėjo užmerktomis akimis.

- *Gražiai susitvarkei, - pagyrė stoties šeimininkas.*
- *Ačiū. O kur žadėtas desertas? “³⁶*

Iš šios situacijos matoma, kad Alanas nesirūpina tuo, kad juos užpuolė, jį labiau domina žadėtas desertas, o visa kita nėra taip svarbu. Panaši situacija įvyksta, kai *Never again* narys mirtinai sušąla šaldymo kameroje:

„Susirūpinęs šimtmetis pasikasė pakaušį, svarstydamas, ar leisti, kad šis neapsižiūrėjimas sugadintų dieną.

- *O, puiku, - tarė jis. – Turiu pasakyti, kad šie kiaušiniai kaip tik tokie, kokių reikia, ne per kieti ir ne per minkšti. “³⁷*

Stereotipiškai skandinaviškas ne tik Alano paveikslas. Kiekvienas šio romano veikėjas tarytum atspindi savo šalies mentalitetą. Pagal toliau pateiktą skirstymą galima suprasti, kokius bruožus autorius suteikia savo personažams susiedamas jų charakterius su mentalitetu. Žemiau analizuojami ryškiausi stereotipinio mentaliteto vaizdavimo pavyzdžiai:

1. Švedai – abejingi, uždari, apatiški žmonės. Tai atspindi anksčiau šiame skyriuje minėti pavyzdžiai. Rašytojas, pats būdamas švedu, nesistengia paneigti šio stereotipo, atvirkščiai, jis stengiasi pabrėžti, kad tai ką „žmonės kalba“ yra tiesa. Galimos kelios tokio elgesio priežastys. Pirmiausia, rašytojas bando su humoru pažvelgti į patį stereotipų egzistavimo faktą, parodyti kaip absurdiška vertinti žmones pagal jų tautybei primetamus bruožus. Kita priežastis, kodėl Jonas Jonassonas taip lengvai

³⁶ Jonas Jonasson, „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 32

³⁷ Ten pat, p. 55.

pašiepia švedus – pašiepdamas „savus“, jis suteikia sau teisę aprašyti kitų šalių mentalitetą. Kitaip tariant, jis parodo, kad nėra geresnių ar blogesnių tautų. Dar viena priežastis, autorius tarsi nori paryškinti visą romano absurdiškumą. Pati romane aprašoma situacija yra nereali, todėl logišką, jog ir aprašomais neigiamais tautų bruožais nereiktų akiai tikėti.

2. Ispanai – karštakošiai, patiklūs, kerštingi, išdidūs. Šiems stereotipams autorius skiria ne mažiau dėmesio nei kalbant apie švedus. Labiausiai pabrėžiamas kerštingumas. Pavyzdžiui, Alano kelionė po pasaulį prasideda tada, kai šis su savo kolega Estebanu nusprendžia pabėgti iš Švedijos. Kelionės pradžioje jie nesusidūrė su jokiais sunkumais, tačiau Estebanas panorė važiuoti pro buvusio vadovo namus: „Pakeliui Estebanas norėjo sustoti prie liejyklos savininko rezidencijos ir pieno bidonėlyje, anksti rytais pienininkas palikdavo prie vartų, patiekti visą savo rytinio vizito į išvietę rezultata. Tai būtina, nes Estebanas daug metų buvo priverstas kęsti fabriko savininko bei dviejų paauglių sūnų prikergtą „beždžionės“ pravardę.“³⁸ Vieną vertus, autorius bando pateisinti ispano kerštingumą. Jis taip pasielgia ne šiaip sau, o todėl, kad ilgą laiką buvo engiamas, žeminamas. Kitą vertus, Estebano paveikslas vaizduojamas šalia Alano. Pastarasis ne tik kad nenori keršyti fabriko savininkui, jis bando perkalbėti savo draugą, kad šis nedarytų nieko. Tokiu būdu vaizduojami du dviejų šalių mentalitetų kraštutinumai: absoliutus abejingumas (šaltumas) ir impulsyvumas, karštakošiškumas ir kerštingumas. Žinoma, pagal vieno veikėjo charakterio bruožus negalime spręsti apie visos tautos mentalitetą. Atsižvelgiant į tai, Jonas Jonassonas tęsia savo pasakojimą perkeldamas veiksmą į Ispaniją. Žinotina, jog pirmoji Alano kelionė prasidėjo Antrojo Pasaulinio karo metais, todėl ir situacija visoje Europoje (kaip ir Ispanijoje) buvo konfliktinė, vyko perversmai, streikai, kovos. Nuo to ir prasideda pasakojimas apie kelionę po Ispaniją: „Jis su draugu Estebanu atvyko į suirutės apimtą šalį. <...> Kairieji reikalavo revoliucijos, o dešinieji bijojo to, kas vyko Stalino Rusijoje.“³⁹ Autorius atkreipia dėmesį į tai, kad ne tik šioje šalyje suirutė, jis mini ir Rusiją. Nepaisant to, toliau tęsiamas pasakojimas apie Ispaniją ir ispanus. „Po šių įvykių sekė nevykęs dešiniųjų karinis perversmas, po jo visuotinis kairiųjų streikas. <...> Galų gale, vis tiek kilo karas“⁴⁰. Kaip matome, karštakošiškumas, noras kovoti, keršyti, būdingas ne tik Estebanui. Šie bruožai būdingi visai tautai.

3. Amerikiečiai – patriotiški, pedantiški, ieškantys naudos. Jie vaizduojami, kaip priešingybė švedams ir ispanams. Romane amerikiečiai vaizduojami kaip išdidi, patriotiška tauta, nepaisant to, jie vadovaujasi viena sena taisykle: „ranka ranką plauną“. Kitaip tariant, visur ir visada bando rasti naudos sau ir savo artimam. Iškeliavęs iš Ispanijos, Portugalijoje Alanas įsėda į laivą, kuris plaukia į Ameriką.

³⁸ Jonas Jonasson, „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 90

³⁹ Ten pat, p. 91

⁴⁰ Ten pat, p. 92

Uoste jį sustabdo muitinė ir tarp jo daiktų randa ispanų generolo, Franko šalininko raštą, kuris padėjo Alanui įsėsti į šį laivą, bet tapo pretekstu sulaikymui Amerikoje. Nepaisant to, muitinės vadovas nedeportuoja Alano atgal į Ispaniją. Jis nusprendžia, jog šis bus naudingas jo broliui: „Brolis atsakė, nesąs labai sužavėtas minties būti atsakingas už profesionalų Franko šalininką, bet jiems labai stinga profesionalios patirties, kurios tas galėtų suteikti, galbūt jie rastų kokį gana nekvalifikuotą bei ne per daug slaptą darbą tam švedui, jei tai reikštų, jog jis daro paslaugą broliui“⁴¹. Ši citata puikiai atspindi prieš tai minėta mintį, kad visur ir visada bandoma rasti naudos. Kitas labai akcentuojamas amerikiečių bruožas – paklusnumas ypač tam, kad yra viršesnis už tave, užima aukštesnes pareigas: „Dėl visą ko net Alanas atsisėdo ant laisvos kėdės prie stalo. Jei viceprezidentas liepė sėstis, geriausia sėstis, taip yra Amerikoje, mąstė jis.“⁴² Apie tai, jog tai būdinga tik Amerikai patvirtina paskutiniai citatos žodžiai, kurie su ironija pabrėžia, kad šioje šalyje reikia taip daryti ir nesvarbu ar tu vietinis gyventojas ar atvykėlis, tu privalai gerbti jų taisykles. Nemažai dėmesio romane skiriama amerikietiškojo patriotizmo temai: „Apsaugos viršininkas pastebėjo, kad ponas Alanas ne amerikietis ir nepatenkintas dėl tinkamumo likti akis į akį su viceprezidentu, bet Trumenas atmetė apsaugos pareigūno prieštaravimus, paaiškinęs, jog šiandien ponas Alanas atliko tokį patriotišką darbą, kokio niekas negalėjo įsivaizduoti.“⁴³ Kitaip tariant, prie jau minėtų stereotipų prisideda dar vienas – patiklumas. Vieną vertus, autorius mini tai kaip labiau teigiamą bruožą, kurio dėka kiekvienas žmogus turi teisę Amerikoje jaustis kaip namie, jei geba įrodyti savo paklusnumą, patriotiškumą, bet kitą vertus, autorius pašiepia juos, norėdamas parodyti, jog net pats viceprezidentas pasitiki žmogumi, kuris prieš keletą metų susprogdino kaimyną ir dėl to nei kiek neatgailavo. Akivaizdu, kad, kaip ir kalbant apie kitų šalių mentalitetus, taip ir čia, kuriamas dviprasmiškas vaizdas. Vieną vertus visi minėti bruožai nėra blogi, tačiau pažvelgus iš kitos perspektyvos susidaro ne koks įspūdis.

4. Kinai – chaotiški, potencialiai pavojingi, nenuspėjami, valdingi, nedraugiški. Pirmiausia, reiktų paminėti, kad kelionė į Kiniją – tai dar vienas Trumeno įsakymas. Jis pasiūlė Alanui nuvykti į Kiniją ir padėti Amerikos remiamiems sukilėliams kovoti su komunizmu. Trumenas netikėjo sukilėlių sėkme, nes laimėjus jų lauktą didesnis pavojus, kuris būtų paremtas kinų chaotiškumu: „Komunistų lyderį Mao Dzedongą amerikiečiai, žinoma, greitai pašalins, bet kyla akivaizdi rizika, kad jo idėjos pasklis tarp gyventojų.“⁴⁴ Tokiu būdu pabrėžiama, kad sunaikinti lyderį reiškia tą patį, kaip sugriauti širšių lizdą, juk tolimesni veiksmai bus nenuspėjami, chaotiški. Kinų mentalitetas dar labiau

⁴¹ Jonas Jonasson, „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 131

⁴² Ten pat, p. 135

⁴³ Ten pat, p. 137

⁴⁴ Ten pat, p. 154

akcentuojamas aprašant Alano susitikimą su sukilėlių vado žmona – Song Meiling. Pirmojo jų susitikimo metu, Alanas susidaro neigiamą įspūdį apie kinus. „Song Meiling nepaspaudė jam rankos, tik parodė šalia stovintį krėslą: - Sėst! – įsakė ji.“⁴⁵ Toks elgesys nelieka nepastebėtas ir Alanas nusprendžia pasitikslinti priežastis dėl kurių ji leidžia sau taip nemaloniai bendrauti su žmonėmis. „Ponia pareiškė, kad šis klausimas neturėtų rūpėti tokiam nereikšmingam asmeniui kaip jis.“⁴⁶ Iš šių dviejų citatų ir trumpo situacijos aprašymo galima daryti prielaidą, kad bene labiausiai Alanas liko nustebintas kinų mentaliteto. Tai pabrėžia ir autorius, paminėdamas tai, jog pagrindinis veikėjas nusprendžia nereaguoti į Song Meiling žodžius ir elgesį. Svarbu prisiminti, jog Alanas – stereotipinis skandinavas, jį sunku paveikti emociškai, nepaisant to, būtent dabar jis sureaguoja ir, savo sprendimu nekreipti dėmesio, jis tarytum bando sau priminti, kad nereikia laužyti stereotipo. Net keli kinų mentaliteto stereotipai atsiskleidžia šioje citatoje: „Keliavo jie ne itin greitai, nes dvidešimt asmens sargybinių norėjo pasilinksminti, vos tik laivas atplaukdavo į naują uostą. <...> Ir kiekviename jų: girtavimas, prostitutės, apskritai, moralės trūkumas. <...> Pajamas iš mokesčių jie iškart išleisdavo tamsiausiuose to paties miesto kvartaluose, paprastai įsikūrusiuose arti uosto.“⁴⁷ Šiuo atveju, kinai vaizduojami, kaip amoralūs, chaotiški, valdingi (ir valdžios neigiamai paveikti) žmonės. Svarbu paminėti, jog kinų mentalitetas yra labiausiai kritikuojamas visame romane.

5. Rusai – impulsyvūs, korumpuoti, geriantys. Daug kritikos dėl mentaliteto sulaukė ir rusai. Jonas Jonasson romane juos vaizduoja, kaip labai impulsyvius, agresyvius, paveiktus ideologijos žmones, kurie daug ir dažnai vartoja alkoholį, o išgėrę tampa ypač pasitikintys savimi. Pavyzdžiui: „Popovas nusišypsojo, išgėrė didelį gurkšnį degtinės, atsistojo ir pradėjo dainuoti. Įkaušęs jis neužtraukė kokios nors liaudies dainos, bet uždainavo ariją „Nessun dorma“ iš Pučinio „Turandot“.“⁴⁸ Šiuo atveju akcentuojamas ne tik gėrimas, bet ir atsiradęs pasitikėjimas savimi, juk Popovas ne tik įsidrąsina bendrauti su Alanu, bet ir užtraukia ariją. Apie rusų girtuokliavimą užsimenama visame romane. Pirmą kartą apie pomėgį gerti kalbama pačioje romano pradžioje, pasakojant apie Alano tėvą, kuris nusprendė palikti šeimą ir išvažiuoti į Rusiją. Vyresnysis Karlsonas niekada nesiųsdavo pinigų savo šeimai, bet vieną dieną atsiuntė emaliuota kiaušinį: „Jis sakėsi išlošęs kiaušinį, žaisdamas *Gnav*, iš to draugo ruso, kuris be gėrimo, diskutavimo ir lošimo kortomis su Alano tėvu neužsiėmė niekuo, tik tokių suvenyrų kūrimu.“⁴⁹ Šioje dalyje kalbama apie garsiuosius Faberžė kiaušinius ir juos gaminusi meistrą. Kitą kartą apie rusų girtuokliavimą kalbama keliaujant po Kiniją. Alanas nusprendžia išlaisvinti į nelaisvę paimtą

⁴⁵ Jonas Jonasson, „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 157

⁴⁶ Ten pat, p. 158

⁴⁷ Ten pat, p. 163

⁴⁸ Ten pat, p. 261

⁴⁹ Ten pat, p. 39

Mao Dzedongo žmoną, todėl prigrirdo ją saugojusi kareivė: „ – Na, štai, - tarstelėjo Karlsonas, žiūrėdamas į sąmonės netekusį Kinijos kareivį prie kojų. – Turėtum saugotis, bandydamas apgerti švedą, nebent būtum suomis arba rusas.“⁵⁰ Akivaizdu, kad alkoholizmas vaizduojamas ne tik, kaip tautos bruožas, bet ir kaip globali problema, kuri yra būdinga ne tik rusam, bet ir švedam, suomiam, kinam ir kitiems, nepaisant to, Rusijoje tai jau pateikiama, kaip tautos bruožas. Autorius romane pabrėžia, kad alkoholis paastrina žmogaus būdo bruožus, atskleidžia ir parodo charakterį. Geriausias to pavyzdys – Alano susitikimas su Stalinu. Pačioje susitikimo pradžioje abu bendrauja draugiškai, tačiau išgėrus daugiau alkoholio įvyksta konfliktas. Stalinas užsipuola Alaną, kaltina jį fašizmu. „ – O ką iš tiesų tas *sjunghoppfaderallanlallanlej* reiškia? Pagarba revoliucijos priešams, kurią pakartoti privertėte net patį Staliną? – supykęs jis visada kalbėdavo apie save trečiuoju asmeniu.“⁵¹ Šiuo atveju atsiskleidžia du rusų mentaliteto bruožai. Pirmiausia, jau minėta, kad dėl alkoholio jie pradeda elgtis priešingai nei yra įprasta, o antra – išryškėja impulsyvumas. Taip įvyko ir šiuo atveju. Šiame Stalino ir Alano susitikime dalyvavo ir anksčiau minėtas Popovas, kuris atsiliepė apie komunistų vadą tik teigiamai, pasakojo apie jo rimtumą, geranoriškumą ir idealą, vardan kurio kovoja. Išgėręs vadas virto visiškai kitu žmogumi, kuriuo pasibaisėjo ištikimas jo sekėjas. Atsižvelgiant į tai, Popovas pasiryžta išgelbėti Alaną nuo bausmės, kurią nusprendė skirti girtas Stalinas. Jis susitaria, kad teismas neskirtų Alanui mirties bausmės, o tik tremtį bei paperka sargybos viršininką, kad šis duotų daugiau apklotų tremtiniam: „Sargybos viršininkui pasirodė keista, kad toks įžymus pilietis rūpinasi paprastais katorgininkais, vežamais į gulagą, jis net svarstė, ar nepranešus apie tai vyresnybei, bet tada suvokė iš tikrųjų paėmęs tuos pinigus, tad galbūt geriausia bus nekelti triukšmo.“⁵² Šis stereotipinis rusų mentaliteto bruožas yra ypač pašiepiamas autoriaus. Jis ironizuoja, kad lyg ir reikėtų veikti pagal sistemą, bet sunku tai padaryti, kai pasiimi kyšį.

Jono Jonassono romane „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ daug dėmesio yra skiriama lankytų šalių gyventojų mentaliteto analizei. Kitą vertus, reikia suprasti, jog autorius ne šiaip sau išskiria šią temą. Jis pateikia stereotipinius tautų bruožus bandydamas ne tik norėdamas pašiepti, bet ir papasakoti skaitytojui apie juos. Žmonės per daug ir per dažnai vertinami ne pagal tai kokie jie yra iš tiesų, o pagal tai, kokia jų tautybė. Ši problema yra viena opiausių ir skaudžiausių šiuolaikinėje visuomenėje, todėl stereotipų, mentaliteto vaizdavimas šiame romane atlieka savotiškai edukacinę funkciją, kuria bandoma išmokyti skaitytoja nebijoti ir neskirstyti žmonių pagal geras ir blogas tautybes. Gyventojų mentaliteto topas šiame romane išskiriamas ne tam, kad išsijuokti iš vienos ar kitos tautos, o tam, kad parodyti, kaip absurdiška yra skirstyti žmones pagal primetamus stereotipus.

⁵⁰ Jonas Jonasson, „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 167

⁵¹ Ten pat, p. 278

⁵² Ten pat, p. 285

Panašiai kaip ir Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, taip ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“ aptinkamas gyventojų mentaliteto topas. Pagrindinis skirtumas tarp šių dviejų romanų – pastarajame daugiau dėmesio skiriama dviem tautom – lietuvių ir kinų, todėl ir daugiausiai kalbama būtent apie jų mentalitetus.

Romano pradžioje veiksmas vyksta Lietuvoje, klausant pagrindinės veikėjos interviu, kuriame ji pasakoja apie savo kūrybą, keliones. Pokalbio metu ji apibūdina lietuvius taip: „Lietuvis yra provincialo ir kalėjimo prižiūrėtojo mišinys – tvirtinu per radiją.“⁵³ Plačiau šis palyginimas nėra aptariamas, nėra paaiškinama, kodėl pagrindinė veikėja taip charakterizuoja savo tautą. Galima pamėginti paaiškinti šią mintį taip: Lietuva – palyginus, nedidelė valstybė. Mes neturime miestų, kuriuose gyventojų skaičius viršytų kelis milijonus, todėl lyginant su, pavyzdžiui, Niujorku, pas mus jų nėra. „Kalėjimo prižiūrėtojo“ vaizdinys atspindi lietuvių konservatyvumą. Vėl gi, svarbu paaiškinti tai, jog minėto interviu metu Lietuva minima kalbant apie Ameriką, kuri laikoma liberalia. Ši mintis pratęsiama toliau romane. Dingus pagrindinės veikėjos anūkei kinei, ši pradeda jos paieška. Ji apieško visą Vilnių, tačiau tai neduoda jokių rezultatų. Padėtį apsunkina ir didžiausią baimę kelia tai, kad ji kitokia. „<...> Ji maišyta, todėl jai dar blogiau nei man, grynakraujai lietuvei, - aiškinu pilna burna. – Ją būtina surasti, nes šitame rasistiniame mieste jos laukia patyčios.“⁵⁴ Vilnius, skaitytojo akyse, atsiveria kaip svetima, pavojinga, užsieniečiui nedraugiška erdvė. Audronės Urbonaitės vaizduojama Lietuvos sostinė, kaip ir pati Lietuva, skiriasi nuo mums žinomos. Šių dienų Vilnius draugiškas visiems, tačiau, žinoma, jog dar galima susidurti su rasizmo apraiškomis. Akivaizdu, kad tikras lietuvis, anot autorės, žmogus dar ne iki galo civilizuotas, nepriimantis aplinkinio pasaulio, turintys savo nuomonę ir nekintančias pažiūras.

Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ daug dėmesio skiriama kinams. Pasakotojas juos charakterizuoja neigiamai. Panašiai vaizduoja juos ir Audronė Urbonaitė savo romane „Cukruota žuvis“. Viename iš savo interviu rašytoja apie kinus atsiliepia taip: „Knygoje daug kalbu apie kinų invaziją. Mano idėja, kad visi žmonės ir tautos turi labai aiškiai suvokti, ko jie nori ir ko bijo. Lietuviai, jūs tikrai nežinote, kas už jūsų nugaros dedasi! Jei valgėte keliuose kinų restoranuose – tai nereiškia, kad pažįstate kinus. Jūs nežinote, kas jūsų ir manęs laukia.“⁵⁵ Autorė neslepia savo santykio su kinais bei savo nuomonės apie juos, nors jos sūnus tikrai vedęs kinę, ji nebijo išsakyti savo nuomonės šiuo klausimu net jei sulauks kritikos. Kitaip nei Jonas Jonassonas, Audronė Urbonaitė kinus ir jų plitimą

⁵³ Audronė Urbonaitė, „Cukruota žuvis“, Vilnius: Alma litera, 2012, p. 12

⁵⁴ Ten pat, p. 28

⁵⁵ Audronės Urbonaitės interviu „Labo ryto“ laidoje, publikuotas laikraštyje „15 min“

<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/provokuojanti-cukruota-zuvis-sujudins-lietuviska-skrandi-286-215670>
Interaktyvus, 2020-05-29

Vilniuje pateikia kaip problemą. Nepaisant to, pačiame romane ji išskiria ne tik neigiamus kinų mentaliteto bruožus, bet ir teigiamus, kurių dėka šie taip greitai įsitvirtino Lietuvos sostinėje. Tekste autorė vaizduoja kinus kaip atkaklius žmones, kurie negali ir nenori patirti nesėkmės: „Reikalo baigtimi galėjo abejoti tik žmogus, visiškai nepažįstantis kinų. Per daug vilčių, kad būtų galima sau leisti nesėkmę.“⁵⁶ Iš knygos konteksto matome, kad kinai pasiruošę viskam, kad pasiektų užsibrėžtą tikslą, kad ir kokie jie bebūtų, todėl nesėkmės atvejis net negali būti svarstomas. Nepaisant to, jie turi labai daug atstumiančių savybių. Jei Jonas Jonassonas pabrėžia jų chaotiškumą, galimą grėsmę ir panašiai, tai Audronė Urbonaitė daugiau dėmesio kreipia į jų elgseną, manieras. Pavyzdžiui, romane yra dvi citatos, kuriomis labai vaizdžiai nusakomi kinų trūkumai. Pirmoji: „Kinai spjaudosi. Iš Amerikos grįžusios kinės etiketo mokyklose už pinigus moko higienos ir vakarietiško elgesio, kol jų gurgždantys blyškiaveidžiai vyrai geria arbatą stiklo dėžutėse su kostiumuotais kinais.“⁵⁷ Ši mintis yra tęsiama toliau: „Kinai riaugėja, perdžia, krapšto nosis prie valgio, baisiai rėkauja ir mėto šiukšles ten, kur ką tik pasisotino.“⁵⁸ Susidaro įspūdis, kad pačioje Kinijoje nėra galimybės savaime išmokti etiketo. Būtinai turi būti žmogus, kuris parodys kaip reikia elgtis, bet „vakarietišku“ stiliumi. Nepaisant to, svarbu paminėti, jog tai yra jų mentalitetas. Galbūt nepriimtinas kitoms tautoms, tačiau tuo ir autentiškas. Pavyzdžiui, ukrainiečių filmuojamoje kelionių laidoje „Орел и решка“ (lt. skaičius ir herbas) skirtoje pasakojimui apie Pekiną⁵⁹ yra atkreipiamas dėmesys į vieną kinų įprotį, kuris stebina turistus. Karštą dieną kinų vyrai užsiraitoja marškinėlius ir vaikšto nuogais pilvais. Taip yra daroma dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia, tai geras būdas atsivėsinti. Kita priežastis – tokiu būdu galima susirasti žmoną, draugę. Anot jų, kuo didesnę pilvą turi vyras, tuo geriau, nes jei jis turi pilvuką, vadinasi turi už ką nusipirkti maisto, todėl gali pasirūpinti šeima. Akivaizdu, kad kinų mentalitetas nenustoja stebinti ir tuo pačiu trikdyti užsieniečių. Nepaisant to, kiekviena tauta yra išskirtinė ir svarbu pamatyti tiek teigiamas, tiek neigiamas jos puses.

Gyventojų mentaliteto topas yra vienas labiausiai atskleidžiamų topų tiek Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, tiek Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“. Abu romanai koncentruojasi ne tik į pagrindinę pasakojimo liniją, bet ir daug dėmesio skiria pačių tautų aprašymui. Nepaisant to, tarp šiuose romanuose vaizduojamo gyventojų mentaliteto topo galima įžvelgti daug skirtumų. Jonas Jonassonas romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ daugiau dėmesio skiria stereotipiniam mentalitetų aprašymui. Jis išjuokia juos, pabrėžia absurdiškumą tuo pačių bandydamas priversti skaitytoją kritiškai įvertinti jo žodžius. Tuo tarpu Audronė Urbonaitė

⁵⁶ Audronė Urbonaitė, „Cukruota žuvis“, Vilnius: Alma litera, 2012, p. 14

⁵⁷ Ten pat, p. 15

⁵⁸ Ten pat, p. 16

⁵⁹ Nuoroda į laidą „Орел и решка“

<https://www.youtube.com/watch?v=eKlnCR6OkL0> interaktyvus, 2020-01-07

romane „Cukruota žuvis“ bando atkreipti skaitytojo dėmesį ne į stereotipus, bet į faktus. Jos aprašomu gyventojų mentalitetu galima remtis, nepaisant to, kad tai ne visada maloni informacija. Pavyzdžiui, ji nebando vaizduoti vienos tautos geresne už kitą. Atvirkščiai, ji išsako savo nuomonę ir leidžia skaitytojui pasirinkti ar priimti ją, ar ne. Apibendrinant galima teigti, jog gyventojų mentaliteto topas skirtingai atskleidžiamas Jono Jonassono ir Audronės Urbonaitės romanuose, tačiau jis yra neatsiejama kelionių literatūros dalis, padedanti skaitytojui pažinti kitas šalis, tautas ir jų elgseną.

IV. Temos ir problemos, kurios atskleidžiamos Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“

Klasikiniuose kelionių vadovuose skaitytojui bandomas atvaizduoti realus pasaulis. Autoriai detalai nupasakoja, kokius objektus verta aplankyti, kas būdinga klimatui, dažnai atkreipia dėmesį į vietinius gyventojus, istorinius ar geografinius aspektus. Tokia literatūra įdomi ir tikrai naudinga planuojant konkrečią kelionę. Kitą vertus, kelionių literatūra tai ne vien kelionių vadovai, tai ir grožinė literatūra, kurioje galima atrasti ir kitų, ne mažiau svarbių detalių.

Jonas Jonassonas romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ pasakoja ne tik apie senolio Alano kelionę. Jis paliečia daug rimtų temų, iškelia svarbias problemas, kurios slypi po įdomiu ir smagiu pasakojimu. Galima išskirti kelias labiausiai akcentuojamas temas ir problemas:

1. Vienatvė;
2. Alkoholizmas;
3. Karų absurdiškumas;
4. Politikos įtaka žmonėms;
5. Gyvybės trapumas;
6. Stereotipai;
7. Rasizmas.

Vienatvės tema lydi skaitytoją nuo pirmų romano puslapių. Pagrindinis romano veikėjas įkūnija kelias vienišo žmogaus kategorijas. Pačioje romano pradžioje matome vienišą šimtmetį senolį, kuris nusprendžia leisti į, galbūt, paskutinį savo gyvenimo nuotykią. Jis neturi šeimos, neturi tikrų draugų, neturi ko prarasti. Tokia būseną lydi Alaną visą gyvenimą. Nuo pat vaikystės jis buvo uždaras, gyveno nepilnoje šeimoje. Jo tėvai nebuvo išsiskyrę, tačiau gyveno atskirai, kadangi Alano tėvas nusprendė išvykti į Rusiją dirbti ir kovoti už carą. Mama taip pat neskyrė jam daug dėmesio. Ji dirbo norėdama išlaikyti šeimą. Mirus abiem tėvams, Alanas lieka visiškai vienas. Net pradėjęs didžiąją savo gyvenimo kelionę Antrojo Pasaulinio karo metais, sutikęs daug naujų žmonių ir užmezgęs daug naudingų pažinčių, pats to nesuvokdamas, išlaiko distanciją tarp savęs ir kitų. Toks pagrindinio veikėjo elgesys priverčia skaitytoją suabejoti kelionės realumu. Iš konteksto skaitytojas sužino, kad Alanas gydėsi psichiatrinėje ligoninėje, po to kai susprogdina savo kaimyną, todėl susidaro įspūdis, jog tai viso labo pramanai, vaizduotės žaismas ir vienintelė tikra kelionė prasideda Alanui išlipus pro senelių prieglaudos langus. Alanas – visų vienišų žmonių simbolis. Vienatvė dažnai verčia žmogų elgtis neapgalvotai, neracionaliai. Pasaulyje yra daug senelių prieglaudų, vaikų namų – tai vietos kuriose labai daug niekam nereikalingų žmonių. Akivaizdu, jog vienatvė yra viena opiausių problemų visais laikais, todėl nenuostabu, kad Jonas

Jonassonas mini ją savo romane.

Kita, ne mažiau svarbi problema – alkoholizmas. Romane alkoholizmas įgauna kelias prasmes. Tai ne vien tik svaiginimosi būdas. Alkoholio vartojimas vaizduojamas kaip prasmingas procesas. Pirmiausia jis gali padėti rasti bendrą kalbą tarp skirtingų žmonių grupių (pavyzdžiui Alano ir prezidento Trumano išgertuvės, kai pagrindinis veikėjas padeda išspręsti branduolinės raketos problemą). Taip pat tai būdas atsidėkoti už suteikta pagalbą (pavyzdžiui Alano ir ispanų generolo, palaikančio Franko pusę, išgertuvės, kai pagrindinis veikėjas išgelbėja jo gyvybę). Alkoholis padeda įtikinti žmones bendradarbiauti (Alano ir rusų fiziko Popovo išgertuvės, kai pagrindinį veikėją bandoma įtikinti bendradarbiauti su Sovietų Sąjunga), taip pat jis gali parodyti tikrąjį žmogaus veidą ir jo siekius (Alano išgertuvės su Stalinu, kai pastarasis nesusivaldo ir parodo savo tikrąjį veidą prie savo ištikimiausių sekėjų, kas sumenkina jo autoritetą). Tai tik kelios iš daugelio priežasčių dėl kurių romane buvo geriamą. Autorius visame kūrinyje ne kartą akcentuoja švedų santykį su alkoholiu. Jis dažnai ironizuoja šia tema, pavyzdžiui kai Alanas nugirdo kinų kareivį, jis pasako: „ – Na, štai, - tarstelėjo Karlsonas, žiūrėdamas į sąmonės netekusį Kinijos kareivį prie kojų. – Turėtum saugotis, bandydamas apgerti švedą, nebent būtum suomis arba rusas.“⁶⁰ Jonas Jonassonas ne veltui atkreipia dėmesį į tai, jog sunku apgerti švedus, rusus ar suomių. Pagal 1990 – 2014 (2016) metų Pasaulio Sveikatos Organizacijos(PSO) ataskaitą, „Europa išlieka regionu, kuriame bendras alkoholio suvartojimas vienam suaugusiam asmeniui yra didžiausias pasaulyje“⁶¹, kitą vertus, šioje ataskaitoje minima ir tai, jog skandinavų šalys (išskyrus Suomiją) ir Rusija nėra tarp lyderiaujančių valstybių. Nepaisant to, autorius kalba apie Antrojo Pasaulinio karo laikus, kuomet alkoholizmo tema buvo labai aktuali, kokia ir išlieka šiuolaikinėje visuomenėje. Akivaizdu, jog alkoholizmą galima įvardinti, kaip vieną iš romane akcentuojamų problemų.

Romane akcentuojama ir karų, kovų absurdiškumo tema. Svarbu pabrėžti, jog pagrindinis romano veikėjas niekada nesirinko už kokias valstybes nori kovoti, kokia ideologija jam artima. Jis mėgo sprogdinti, ką sėkmingai darė visą savo gyvenimą. Ryškiausiai karo absurdiškumo tema akcentuojama pasakojant apie Ispaniją. Situacija šalyje buvo nestabili: „Jis su draugu Estebanu atvyko į suirutės apimtą šalį. Karalius pabėgo į Romą, o monarchiją pakeitė respublika. Kairieji reikalavo revoliucijos, o dešinieji bijojo to, kas įvyko Stalino Rusijoje.“⁶² Matoma, kad veiksmas šalyje dinamiškas, pasikeitė valdžia, tačiau ties tuo žmonės nenori sustoti. „Po šių įvykių sekė nevykęs dešiniųjų karinis perversmas, po jo – visuotinis kairiųjų streikas. Paskui buvo visuotiniai rinkimai. Laimėjo kairieji, dešinieji suirzo, o gal

⁶⁰ Jonas Jonasson, „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 167

⁶¹ Alkoholio vartojimo statistika pagal 1990 – 2014 (2016) PSO ataskaitą: <https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=30aa4a0f-e6a0-4097-ad83-9960a74ba42b> interaktyvus, 2020-04-01

⁶² Jonas Jonasson, „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 91

viskas buvo kaip tik atvirksčiai, Alanas tiksliai nežinojo. Galų gale vis tiek kilo karas.⁶³ Situacijos absurdiškumas dar labiau pabrėžiamas žodžiais „o gal viskas buvo kaip tik atvirksčiai“. Daroma prielaida, kad nėra skirtumo, kuri pusė kaip reagavo. Žmonių noras kariauti buvo daug stipresnis nei bandymai išsaugoti taiką. Tai pabrėžiama šiame pavyzdyje: „Estebanas buvo taip pakiliai nusiteikęs dėl jam parodyto pasitikėjimo, kad užlipo ant akmens, griebė kaire ranka šautuvą, iškėlė aukštyn ir sušuko: - Mirtis fašizmui, virtis visiems fašistams... Jis nespėjo pabaigti sakinio, prieš sviedinys, galbūt pirmasis iššautas šiame kare, nutraukė jam pusę galvos ir petį.“⁶⁴ Ironiška tai, jog Estebanas įkalbėjo Alaną vykti su juo į Ispaniją, jis bandė įrodyti, kokia svarbi ir prasminga ši revoliucija, jis pats įstojo į armiją ir iškart gavo seržanto laipsnį, po to kai būrio vadas išgirdo, kad jis moka sprogdinti, ir jis pirmas žuvo kare, kurio būtinybę taip karštai tikėjo. Akivaizdu, kad šiais laikais karas, kaip ir visais kitais, tai beprasmis reiškinys, kuris vykdomas neva remiantis kilniais tikslais. Kairieji ir dešinieji – tai tie patys Ispanai, galbūt anksčiau jie buvo draugais, giminaičiais, kurių pažiūros išsiskyrė ir dabar jie pradėjo kovoti skirtingose barikadų pusėse, bet jų visų laukia Estebano likimas, kadangi tai karas, ginklai, pavojus, kurio žmonės nesupranta, o gal kaip tik priešingai. Bet kuriuo atveju, visa vaizduojama situacija pabrėžtinai demonstruoja, koks gi absurdiškas karas.

Karo tema neatsiejama nuo politikos. Dar viena problema, kurią galima įžvelgti romane – politikos įtaka žmonėms. Ši tema yra viena ryškesnių visoje knygoje. Pradedant kalbėti apie ją, svarbu paminėti, jog visos politinės realijos, pažiūros vaizduojamos šalia visiško apolitiškumo pavyzdžio. Alanas nepalaiko jokios partijos, neturi jokių politinių nusistatymų. Jis, šiuo atveju, atlieka „baltos sienos“ vaidmenį, kurios fone viskas tik dar labiau išryškėja. Lankantis bet kurioje šalyje, Alaną vis bandoma įtraukti į tos šalies politinę veiklą. Nepaisant to, jis lieka ištikimas sau. Pavyzdžiui, būnant Ispanijoje Estebanas bandė įtikinti Alaną prisidėti prie jų antifašistinės koalicijos: „Estebanas kuriam laikui pamiršo, kad jo draugas nepataisomai apolitiškas ir bandė patraukti jį į revoliucijos pusę, bet Alanas laikėsi savo nuostatos niekur nesivelti. Jis perprato reikalo esmę dar namuose, bet neįstengė suvokti, kodėl visą laiką viskas turi būti priešingai nei yra.“⁶⁵ Tokiu būdu autorius lyg bando atkreipti dėmesį į tai, jog nėra svarbu, kokiai tu partijai priklausai, ar kokios tavo politinės pažiūros. Tai visiškai neprivalomus dalykas, todėl Alanas ir nesijaučia blogai, kad nepasirenka vienos ar kitos pusės. Galų gale, visi žmonės romane, kurie aršiausiai kovojo dėl savo politinių pažiūrų, vienaip ar kitaip žuvo. Alano tėvas palaikė rusų carą Nikolajų I ir galiausiai mirė nuo komunistų rankos, Estebanas, kuris taip aršiai kovojo prieš fašizmą buvo nužudytas dar karui neįsibėgėjus, o Čiang Kaišeko maištininkai pralaimėjo

⁶³ Jonas Jonasson, „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 92

⁶⁴ Ten pat, p. 92

⁶⁵ Ten pat, p. 92

kovą su Mao Dzedongu ir jo komunizmu, dar neprasidėjus tikrai kovai. Kitaip tariant, nėra svarbu, kokios tavo ar tavo kaimyno politinės pažiūros. Visais laikais politika yra laikoma viena nesaugiausių temų pasaulyje. Ne veltui yra sakoma, jog su nepažįstamu žmogumi negalima kalbėti apie religiją, tautybę ir politika, kadangi nežinai kokios jo pažiūros visomis trimis temomis ir gali jį ižeisti, o tada jau nesunku nuspėti pokalbio baigtį. Kitaip tariant politika ir viskas kas su ja susiję yra viena iš temų akcentuojamų romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“.

Ne mažiau svarbi ir gyvybės trapumo, gyvenimo ir mirties tema. Jau žinoma, kad dalis romane aprašomo veiksmo vyksta Antrojo Pasaulinio karo metais, todėl nenuostabu, kad šioje dalyje kalbama apie gyvenimo laikinumą, netikėtą ir vietomis absurdišką mirtį ir panašiai. Nepaisant to, romane mirties tema lydi pagrindinį veikėją ne tik kalbant apie karą. Pavyzdžiui, vieno sprogmens testavimo metu, Alanas susprogdina savo kaimyną. Štai kaip aprašomas šis įvykis romane: „Prekiautojo galva minkštai nusileido ant žolės, šalia namelio. Ji gulėjo ten abejingai spoksodama į nuolaužas. – Ko tau prirėkė mano žvyrdubėje? – paklausė Alanas. Gustavsonas neatsakė.“⁶⁶ Alanas ne tik, kad nesupanikavo šioje situacijoje, atvirkščiai, jis reagavo į tai kaip į savaimę suprantamą dalyką. Mirtis jam nėra koks nors baisus, neįprastas reiškinys, dėl kurio reikėtų nerimauti. Tuo lyg ir bandoma pasakyti, kad tai neišvengiamas dalykas, kad gyvenimas trumpas ir reikia spėti jį nugyventi, prieš įvykstant kažkam, kas gali atimti tavo gyvybę. Panašiai Alanas reaguoja ir į *Never again* gaujos narių mirtis. Kai abu vyrai žūva, pagrindinis veikėjas svarsto apie maistą. Akivaizdu, kad gyvybės ir mirties tema romane nėra dramatinizuojama, o kam nors mirus tai suvokiama ir priimama kaip savaimę suprantamas dalykas.

Stereotipų tema plačiau buvo atskleista kalbant apie gyventojų mentaliteto topą. Jau buvo minėta, kad Jonas Jonassonas romane akcentuoja ne tikrus, realius tautų bruožus, o tuos, kurie ilgainiui atsirado dėl vienokių ar kitokių priežasčių. Pavyzdžiui, romane akcentuojama, kad Švedijoje, Suomijoje, Rusijoje labai opi alkoholizmo tema, nepaisant to pagal statistinius duomenys, daugiausia alkoholio suvartojama centrinėje Europos dalyje. Taip pat buvo minėta, kad ispanai karštakošiai, nepaisant to, pasakojant apie Rusiją, veikėjai reagavo panašiai kaip ir ispanai. Akivaizdu, kad tai irgi stereotipas, kadangi visų žmonių charakteriai yra skirtingi ir tai ką galėtum pasakyti apie vieno charakterį vargu ar galėsi pritaikyti kalbėdamas apie kitą.

Romane kalbama ir apie rasizmo problemą. Labiausiai rasizmas pasireiškė kalbant apie tamsiaodžius žmones. Pavyzdžiui, kai Alanas susprogdina Gustavsoną, jį paguldo į psichiatrinę ligoninę. Profesorius Lundborgas, kuris užsiėmė pagrindinio veikėjo gydymu, kartais atlikdavo įvairias apklausas. „Retkarčiais teko atsakinėti į klausimus, pavyzdžiui, kodėl jam prirėkė sprogdinti žmones bei daiktus,

⁶⁶ Jonas Jonasson, „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 46

ar kartais jis neturįs juodaodžių kraujo.⁶⁷ Alanas neatsakė, kadangi nežinojo, koks turėtų būti tinkamas atsakymas. Nepaisant to, jis įsiminė šį klausimą ir keliaudamas į Ispaniją padarė tokias išvadas: „Bet jau po pirmo susitikimo Karlsonas nustojo jais domėtis. Paaiškėjo, kad, be odos spalvos, nėra jokio kito skirtumo, žinoma, jie visi kalba keistomis kalbomis, bet baltųjų kalbos irgi tokios pietų Švedijoje ir toliau į pietus. Tikriausiai tą profesorių Lundborgą juodaodis išgąsdino vaikystėje, pamanė Alanas.“⁶⁸ Rasizmo problema nėra tokia aštri kaip prieš kelis dešimtmečius, tačiau vis dar pasitaiko atvejų. Jonas Jonassonas pašiepia rasizmą. Jis pabrėžia, kad pagrindinis skirtumas tik kūno spalvoje ir kalboje, bet kalba net ir toje pačioje valstybėje dėl tarmių ir dialektų gali labai skirtis, o jei žmogus rasistas, matyt, problemos reiktų ieškoti vaikystėje. Tuo parodoma, kaip absurdiška yra skirstyti žmones pagal kūno spalvą, rasę, kalbą ir panašiai.

Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“ taip pat esama ir kitų temų, problemų. Galima išskirti kelias pagrindines iš jų:

1. Tėvų ir vaikų santykiai;
2. Savojo „aš“ paieškos;
3. Rasizmas.

Tėvų ir vaikų tema romane nėra iki galo išplėtojama. Kūrinys prasideda tuo, jog sūnus atvažiuoja pas pagrindinę veikėją ir atsiveža savo dukrą, kinę. Kaip ir bet kuriai motinai jai svarbus jos sūnus, ji juo rūpinasi taip, kaip jai atrodo tinkama, nepaisant to, tarp jų nėra ryšio. Jis jau nebe jos sūnus, jis pasaulio sūnus. Pagrindinė veikėja pasineria į pamąstymus apie jo romanus su užsienietėmis, apie arabės merginos jai padovanota kilimėlių, kuris primena apie tai, kad ši atidavė savo nekaltybę jos sūnui, kuris nesustabdė jos. Dabar jis atveža savo dukrą, bet negali nieko deramai paaiškinti. Pagrindinė veikėja supranta, jaučia, kad sūnui sunku, nepaisant to ji nenori girdėti apie jo problemas. „Aš senstu ir nenoriu mylėti. Aš nenoriu girdėti apie keistas savo sūnaus problemas, nes manau, kad mano misija ištirpo. Penkiasdešimtmetės nustoja mylėti savo vaikus ir pamažu traukiasi iš jėgos pasaulio.“⁶⁹ Nepaisant to, kai sūnus palieka mergaitę jai prižiūrėti, ši bando išmokyti ją lietuvių kalbos ir visokeriopai rūpinasi ja, kad ir kaip ši elgtųsi. Dar vienas svarbus momentas, romane tėvai ir vaikai apsikeičia vietomis. Jau minėta, kad pagrindinė veikėja sulaukusi penkiasdešimties metų nebenori klausytis savo vaiko problemų. Ji tą darė ilgai, todėl susidaro įspūdis, jog nuo šiol viskas turėtų būti priešingai. Sūnus turėtų rūpintis jos problemomis. Iškyla kelios sąvokos, tokios kaip pareiga, atsakomybė, skola. Skola motinai už penkiasdešimt metų rūpesčio, pareiga ir atsakomybė kurią turi prisiimti sūnus, nepaisant to, viskas vyksta

⁶⁷ Jonas Jonasson, „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“, Kaunas: Obuolys, 2012, p. 47

⁶⁸ Ten pat, p. 91

⁶⁹ Audronė Urbonaitė, „Cukruota žuvis“, Vilnius: Alma litera, 2012, p. 11

kitaip. Apibendrinant, tėvų ir vaikų santykiai įtempti. Lieka daug neišsakytų minčių, kadangi laiko kaip visada trūksta.

Kita problema, kuri vyrauja visame romane – savojo „aš“ paieška. Pabėgus anūkei, pagrindinė veikėja leidžiasi jos ieškoti. Ji daug mąsto apie save, apie savo šeimą, sūnų ir jo vaiko motiną kinę, apie tai, jog kinai išplitę Vilniuje. Ji prisimena savo kelionę į Ameriką ir kodėl nesugebėtų ten priprasti. Romano eigoje, pagrindinė veikėja randa savo anūkę tik tada kai pajėgia atrasti save. Anūkės grįžimas leidžia jai pagaliau priimti pasaulį toks koks jis yra iš tikrųjų. Pagrindinė veikėja tampa brandesnė, labiau žinanti ko nori iš gyvenimo. Ji priima viską taip kaip yra ir net pradeda mokytis kinų kalbos. Kitaip tariant, dingusios anūkės paieška padeda atrasti ir save, grąžinti prasmę gyvenimui. Ši tema tiesiogiai susijusi su kelionės tema, kadangi keliaujama ne tik fiziškai, bet ir psichologiškai.

Kaip ir Jono Jonassono romane, taip ir čia, išskiriama rasizmo tema, problema. Pirmajame romane kalbama konkrečiai tik apie tamsiaodžius. Audronės Urbonaitės romane rasizmo tema liečia kiekvieną ne lietuvį. Dingus anūkei, pagrindinė veikėja nerimauja dėl to, kad ji kitokia: „<...> Ji maišyta, todėl jai dar blogiau nei man, grynakraujai lietuvei, - aiškinu pilna burna. – Ją būtina surasti, nes šitame rasistiniame mieste jos laukia patyčios.“⁷⁰ Taip pat, pagrindinė veikėja daug samprotauja apie tai, jog lietuviams būdingas rasizmas, nepaisant to ji savęs tokia nelaiko. Tokiu būdu ji prieštarauja pačiai sau, kadangi iš interviu, kuris aprašomas romano pradžioje, galima suprasti priešingai. Į žurnalisto klausimą apie rasizmą, ji atsako, jog nėra rasistė, tačiau prieš tai pagrindinė veikėja pasako šiuos žodžius: „Aš tik pamaniau, kad noriu gyventi Niujorke, nes esu tolerantiška. Bet neapykanta kitoniškumui yra visagalė: ji mane papjovė.“⁷¹ Dėl šio prieštaravimo pačiai sau galima daryti prielaidą, kad rasizmas yra neatsiejama kiekvieno mūsų dalis. Kiekvienas net labiausiai tolerantiškas žmogus savyje turi bent dalelę rasizmo, kuris gali niekada nepasireikšti arba atvirkščiai, išsprūsti pokalbio metu.

Kelionės tema pati viena yra ypač įdomi. Nepaisant to, skaitant tokio tipo literatūrą dažnai randame ir kitų, ne mažiau svarbių ir aktualių temų ar problemų. Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“ aptariamos įvairios temos. Suprantama, kad abu autoriai koncentruojasi į skirtingus dalykus, visgi galima išvelgti bendrų bruožų. Bendra abiem romanam – rasizmo tema. Jonas Jonassonas išjuokia rasizmą, parodydamas, kad tai absurdiškas visuomenės reiškiny, kuris neturi pagrindo gyvuoti, tuo tarpu Audronė Urbonaitė į šią problemą žvelgia rimčiau. Ji pabrėžia, jog rasizmas gali būti tautų mentalitete ir pasireikšti kaip kitoniškumo baimė. Taip pat svarbu paminėti, jog Jonas Jonassonas daugiau dėmesio skiria globalioms

⁷⁰ Audronė Urbonaitė, „Cukruota žuvis“, Vilnius: Alma litera, 2012, p. 28

⁷¹ Ten pat, p. 9

problemoms, tokioms kaip alkoholizmas, karai, politika, stereotipai, vienatvė, o tuo tarpu Audronė Urbonaitė koncentruojasi į savojo „aš“ paiešką, tėvų ir vaikų santykius. Apibendrinant galima daryti prielaidą, jog kiekviename kelionių literatūros pavyzdyje galima atrasti daug įdomių pamąstymų pačiomis įvairiausiomis temomis. Akivaizdu, kad kelionių literatūra, tai ne vien tik pasakojimai apie nuotykius, tai ir kūriniai, kuriose aptariamos įvairios temos bei ieškomi įvairių problemų sprendimo būdai.

V. Išvados

1. Kelionės tema lietuvių literatūroje nėra nauja, tačiau, švedų literatūros kontekste, ji nėra plačiai analizuojama.
2. Kelionių tema parašytuose tekstuose dažniausiai sutinkami šie topai: vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas; klimatas; detalus gamtos vaizdavimas; tradicijos; gyventojų mentalitetas; gimtųjų namų ilgesys. Šie šeši topai labiau paplitę, nepaisant to kelionių literatūroje galima aptikti ir kitų pavyzdžių.
3. Lyginant ir analizuojant Jono Jonassono romaną „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ ir Audronės Urbonaitės romaną „Cukruota žuvis“ rasta daugiau panašumų nei skirtumų. Abu autoriai išskiria trys pagrindinius kelionių topus: vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimas; detalus gamtos vaizdavimas; gyventojų mentalitetas. Taip pat tekstuose atskleidžiama rasizmo tema. Pagrindinis skirtumas tarp romanų – kitų temų gausa (Jono Jonassono romane jų atskleidžiama daugiau), taip pat skiriasi ir pati kelionė. Jono Jonassono romane „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ daugiau dėmesio skiriama kelionėms (tai, kuri vyksta dabar ir kuri vyko praeityje), nuotykiams, pagrindinio veikėjo sutiktiems žmonėms ir pačio pagrindinio veikėjo paveikslui. Tuo tarpu Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“, taip pat svarbi kelionės tema, tačiau daugiau dėmesio skiriama pagrindinės veikėjos ir kitų personažų vidiniams išgyvenimams.
4. Jono Jonassono romane „Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ daug dėmesio skiriama vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimui. Pasakojime įvardijama daug tikrai egzistuojančių vietų, miestų, kalnų ir panašiai. Detaliu gamtos vaizdavimui skiriama kiek mažiau dėmesio, tačiau ji užima svarbią vietą visame romane. Gyventojų mentaliteto topas atsiskleidžia per stereotipinius vienos ar kitos šalies gyventojų vaizdavimus, tuo pačiu parodoma, kad žmonės linkę vertinti kitus pagal kažkieno sukurtas nuostatas ir primetus standartus. Nepaisant to, šiame tope daug ironizuojama, o stereotipai išjuokiami. Darbe analizuojami keli ryškesni stereotipiniai mentaliteto pavyzdžiai, kurie labai gerai tai iliustruoja. Visi šie trys topai suteikia pasakojimui realumo, originalumo ir sugeba įtraukti skaitytoją, paveikti jį ir įtikinti.
5. Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“ taip pat skiriama dėmesio vietovardžių, žinomų geografinių ir istorinių objektų minėjimo topui. Kitaip nei Jono Jonassono atveju, čia daugiausiai dėmesio skiriama Lietuvos, Vilniaus vietų minėjimui. Daugiausiai koncentruojamasi aprašant sostinės gatves, populiariausius miesto maršrutus ir panašiai.

Gamtos topas nėra ryškiai išskirtas. Jis vaizduojamas tik kaip fonas. Tuo tarpu gyventojų mentaliteto tema atskleidžiama labai aštriai. Pasakotoja negaili kritikos tiek lietuviams, tiek kinams. Kinai vaizduojami kaip nemandagūs, būtent kalbant apie jų elgesį, manieras, tuo tarpu lietuviai kritikuojami dėl savo pažiūrų ir nenorėjimo priimti „kitoniškumo“. Nepaisant to, šie trys topai romane atsiskleidžia labai vaizdžiai ir sukuria erdvės pačiam skaitytojui.

6. Jono Jonassono ir Audronės Urbonaitės romanų analizė atvėrė ne tik galimybę palyginti kuo skiriasi ir kuo panašūs šie romanai, bet ir plačiau panagrinėti kas gi yra kelionių topai, kaip jie pasireiškia kelionių literatūroje. Ne mažiau svarbu ir tai, jog analizuojant šiuos romanus buvo susipažinta su dviejų skirtingų kultūrų kelionių literatūros pavyzdžiais. Analizuojant kūrinius buvo išskirtos ir kitos, ne mažiau svarbios temos, problemos, kurios leido geriau suprasti kūrinius, įžvelgti, kokios problemos vyrauja XXI a. keliautojo ir tiesiog žmogaus gyvenime. Pastebėta, kad švedų ir lietuvių kelionių literatūra turi panašumų ir skirtumų, kuriuos įdomu analizuoti.
7. Kelionių romanuose be kelionių temos atskleidžiamos ir kitos, ne mažiau svarbios. Skiriasi tik jų pateikimas skaitytojui. Vienos jų nurodomos tiesiogiai, kaip kad Jono Jonassono romane „Šimtmetis, kuris išlipo pro langą ir dingo“ vaizduojama alkoholizmo tema. Kitos yra užčiuopiamos, bet plačiau neanalizuojamos, tuo pačiu skaitytojui leidžiama pačiam jas rasti ir suprasti, kaip kad Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“ vaizduojama tėvų ir vaikų santykių tema.
8. Audronės Urbonaitės romane „Cukruota žuvis“ nesistengiama įtikti skaitytojui, todėl tekstas vietomis atrodo sunkiai paaiškinamas ir netolerantiškas, o kinų mentaliteto vaizdavimas sulaukia daugiau kritikos nei pritarimo.
9. Kelionės – tai prasmingas reiškinys, kuris atveria daugiau galimybių pažinti save, mus supantį pasaulį ir tuo pačiu tai viena labiausiai paplitusių temų literatūroje, per kurią iškeliami daug to meto visuomenei svarbių problemų. Kelionių tema universali ir kintanti, todėl lengvai prisitaiko prie skaitytojų poreikių.

VI. Literatūra

Literatūros šaltiniai

1. Jonassonas, Jonas. *Šimtametis, kuris išlipo pro langą ir dingo*. Kaunas: Obuolys, 2012. Spausdintas.
2. Urbonaitė, Audronė. *Cukruota žuvis*. Vilnius: Alma litera, 2012. Spausdintas.

Literatūra

3. Jean – Didier Urbain, *Kelionės semiotika*, Baltos lankos Nr. 29. Vilnius: Baltos lankos, 2009. Spausdintas.
4. Koženiauskiene, Regina. *Retorika: iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001. Spausdintas.
5. Kudaba, Česlovas. *Geografinės kelionės ir atradimai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos centras, 2003. Spausdintas.
6. Vedrickaitė, Imelda. *Kelionė. Keliautojas. Literatūra*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010. Spausdintas.

Internetinės prieigos

7. Aristotelis, *Retorika*. Interaktyvus. 2020 m. sausio 10 d.
< <http://classics.mit.edu/Aristotle/rhetoric.1.i.html> >
8. Bendixen, Alfred & Judith Hamera. *The Cambridge companion to American travel writing (Cambridge companions to literature)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. Interaktyvus. 2019 m. gegužės 2d.
< <https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-companion-to-american-travel-writing/2BA29107D610ABF623F1189F0C8C0E1F> >
9. Сорочан, Александр. *Туда и обратно: Новые исследования литературы путешествий и методология гуманитарной науки*. журнал НЛЮ, номер 6, 2011. Interaktyvus. 2019 m. gruodžio 12d.

<<https://magazines.gorky.media/nlo/2011/6/tuda-i-obratno-novye-issledovaniya-literaturny-puteshestvij-i-metodologiya-gumanitarnoj-nauki.html>>

10. Gibavičienė, Gabrielė. *Kelionės retorika: persivazijos instrumentai lietuvių kelionių literatūroje*. Respectus Philologicus Nr. 33 (38), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018. Interaktyvus. 2019m. liepos 5d.

<<https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=691616>>

11. Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Interaktyvus. 2019 m. gruodžio 1d.

<<http://lkiis.lki.lt/dabartinis>>

12. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bankas. Interaktyvus. 2020 m. balandžio 13 d.

<<http://www.vlkk.lt/konsultacijos/3153-topas-topai>>

13. Youngs, Tim. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. Interaktyvus. 2020 m. sausio 10d.

<https://www.academia.edu/37250173/The_Cambridge_Introduction_to_Travel_Writing_by_Tim_Youngs>

Kitos nuorodos

14. Alkoholio vartojimo statistika pagal 1990 – 2014 (2016) PSO ataskaitą. Interaktyvus. 2020 m. balandžio 1d.

<<https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=30aa4a0f-e6a0-4097-ad83-9960a74ba42b>>

15. Nuoroda į laikraštyje „15min“ pateiktą interviu su Audrone Urbonaite. Interaktyvus. 2020 m. gegužės 29 d.

<<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/provokuojanti-cukruota-zuvis-sujudins-lietuviska-skrandi-286-215670>>

16. Nuoroda į kelionių laidą „Орел и решка“. Interaktyvus. 2020 m. sausio 7d.

<<https://www.youtube.com/watch?v=eKInCR6OkL0>>

17. Pico Iyeri kalba tema „Where is home?“. Interaktyvus. 2019 m. gruodžio 12d.

<<http://www.everydayisajourney.org/blog-archive/video-resources/tedtalks/pico-iyer-where-is-home-tedtalk/>>